

Diskussion

Historisk metode og tegnets analytik

AF

BENT EGAA KRISTENSEN

Dorthe Gert Simonsen har i *Historisk Tidsskrift* 2001, under overskriften »Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter »den sproglige vending««, publiceret en undersøgelse af forholdet mellem »den klassiske kildekritik, som den fremstilles i *Historisk Teknik* fra 1926« og den analysepraksis, som anvendes af en af eksponenterne for »New Historicism«, Stephen Greenblatt. I en noget omarbejdet form udgør artiklen en del af hendes ph.d.-afhandling *Tegnets tid*, hvoraf et delvis andet uddrag, der behandler det funktionelle kildebegreb, er trykt i antologien *Fortidens spor, nutidens øjne – kildebegrebet til debat*.¹ Sigtet med de to bidrag fra Dorthe Gert Simonsens² side er angiveligt at afdække de videnskabs-teoretiske præmisser for Kr. Erslevs *Historisk Teknik* og således demonstrere, at

»den klassiske kildekritik ikke repræsenterer universel *common sense*, men involverer specifikke metateoretiske greb, der ligesom andre videnskabsteoretiske positioner er begrænsede.«³

Jeg kan kun give DGS ret i, at en stillingtagen til hvad historisk metode er eller bør være, må basere sig på en klart formuleret erkendelsesteori. Det er med rette, at hun ønsker at problematisere den *common sense*

¹ Dorthe Gert Simonsen: *Tegnets tid*. Historieteoretiske undersøgelser efter den sproglige vending. Ph.d.afhandling. Institut for Historie. Københavns Universitet, 2000. og samme: Udfordring til det kildekritiske subjekt p. 99-139 i Carsten Tage Nielsen og Mads Mordhorst (red.): *Fortidens spor, nutidens øjne – kildebegrebet til debat*, Frederiksberg 2001.

² Herefter forkortet DGS.

³ Tegn og iagttagelse p. 180 – DGS's fremhævnings – og Udfordring p. 103.

opfattelse, som den erslevske tradition, under betegnelsen *kildekritik*, almindeligvis har været omgærdet af.

I denne artikel vil jeg først gennemgå DGS's Erslev-læsning og dernæst søge at karakterisere hendes analysemetode. Som det vil fremgå nedenfor, er det en afgørende forudsætning for DGS's undersøgelse, at det er muligt at analysere *Historisk Teknik* som en tekst uden at inddrage den mening, som ligger i teksten. Hårdt trukket op, kan man sige, at DGS mener, at man kan analysere en tekst ved at fokusere på dens *form*, uden at tage hensyn til dens *indhold*. Derfor er der efter hendes mening ikke tale om, at hun fortolker *Historisk Teknik* i sin artikel. Netop dette synspunkt er, hvad jeg bestrider. Da Erslevs skrift imidlertid er uhyre sammensat og modsætningsfyldt, tjener den efterfølgende lange gennemgang af udviklingen i Erslevs opfattelse til at fortolke det, han siger i *Historisk Teknik*. Dernæst tages de erkendelsesteoretiske implikationer af *tegnets analytik* op og vurderes i forhold til historisk metode. Dette sidste indebærer en begrebsafklaring m.h.t., hvad der menes med historisk metode, idet der hersker en høj grad af terminologisk uklarhed i dette spørgsmål. I forbindelse med den afsluttende vurdering af DGS's bidrag vil artiklen munde ud i en vurdering af *Historisk Tekniks* anvendelighed som lærebog.

I. Dorthe Gert Simonsens Erslev-læsning

Formålet med analysen er, som DGS har opsummeret det, at undersøge 1) hvordan *Historisk Teknik* fungerer som tekst og argument, og 2) hvilke virkeligheds- og erkendelsesbegreber værkets sproglige og argumentatoriske udformning skaber og forudsætter.⁴ Forfatteren tager udgangspunkt i Erslevs udtalelse:

»[er] det mest ejendommelige for Historikeren; de yderst forskelligartede Ting, han studerer, har ene det til fælles, at de er fortidige, noget ikke mere eksisterende, og det centrale for Historikeren bliver da at finde Vejen til det, som han ikke kan iagttage umiddelbart.«⁵

Dette fordrer en særlig undersøgelsesmåde, som Erslev karakteriserer således:

⁴ Dorthe Gert Simonsen: Kildekritik, traditionsforvaltning og begrænsning. Et svar til Sebastian Olden-Jørgensen, *Historisk Tidsskrift* 101 p. 512.

⁵ *Historisk Teknik* §4, Tegn og iagttagelse p. 151.

»Man kunde sige at den historiske Undersøgelses Teknik overhovedet er Teknikken ved middelbare Iagttagelser.«⁶

DGS slår på denne baggrund fast, at Erslevs ideal er den umiddelbare iagttagelse, men p.g.a. fortidens fravær må han gøre sig afhængig af en andens blik, den fortidige observatørs øjne.⁷

»En historisk beretning er ikke en iagttager, men en tekst. Med den kildekritiske teknik søger Erslev imidlertid at »få fat i« en fortidig iagttager og at udskifte de skrifttegn, historikerens blik møder, med et levende mangfold af fortidens sanseindtryk. Gennem den kildekritiske synsprotese søges historikeren kort sagt indsat på den iagttagelsesplads fortidens subjekter indtog.«⁸

Kildekritikken kommer således til at fungere som en kompensation for fortidens fravær – en synsprotese. Og DGS finder da også, at teksten er overvældende karakteriseret af synsmetaforer, der blander sig med den tematiske behandling af iagttagelse på en sådan måde, at hun mener, at disse synsmetaforer antager en egen legitimationskraft.⁹ I følge DGS går den kildekritiske teknik i hovedsagen ud på at vurdere historiske beretninger som fortællere – i *Historisk Tekniks* terminologi: en »Iagttager« eller et »Vidne«, således at en iagttager træder i den berettende kildes sted.¹⁰ I følge forfatteren er det godt nok et almindeligt sprogligt greb at anføre et forfattersubjekt i omtalen af en tekst, men i *Historisk Teknik* bliver den retoriske substituering af tekst med subjekt et fundament for den kildekritiske teknik.¹¹ Problemet for Erslev er imidlertid, at den kildekritiske »synsprotese« ikke kan hjælpe ham ud over det problem, at de fortidige iagttagere er subjektive. De omformer det iagttagne i deres bevidsthed, således at beretningerne bliver en blanding af subjektive og objektive elementer, der ikke skarpt lader sig adskille.¹²

Af Erslevs diskussion af de historiske beretninger fremgår det således, at det centrale element i hans tænkning er subjektivitetens problem. Det, der imidlertid forekommer DGS at være *Historisk Tekniks* »usagte«, er subjektivitetens problem på historikerens iagttagelsesniveau. Det

⁶ Ibid. §98.

⁷ Tegn og iagttagelse p. 153.

⁸ Ibid. p. 154.

⁹ Ibid. p. 155.

¹⁰ Ibid. p. 156.

¹¹ Ibid. p. 156 note 14.

¹² Ibid. p. 158.

undrer hende således, at en diskussion af levnsanalysen og levnets funktion stort set er fraværende i *Historisk Teknik*, idet levns slutninger kun fylder 3 sider, mens vidneværdssættelsen i forbindelse med beretninger fylder 37 sider, hvilket er over en tredjedel af bogen:

»Det forekommer mig at være begrundet i, at Erslev ikke kan formulere den subjektivt iagttagende historiker i forbindelse med kildekritikken. Der er en påfaldende tendens til at *udskyde* historikere ns subjektive »prægning« til en senere *teoretisk* eller *formidlingsmæssig bearbejdelse* af de kildekritisk prøvede kilder.«¹³

Men historiker-subjektet kan i følge DGS læses frem på det retoriske niveau. På et retorisk og argumentativt niveau fremkommer den subjektivt iagttagende historiker, som Erslev ikke kan formulere. Subjektivitetens problem vender dermed tilbage og hjemsøger historikerens teknik.

»..den fortidige virkelighed synes aldrig at fremstå rent for noget »blik« – fortidigt, nutidigt eller teknisk. Dette opfatter jeg i anden omgang som *Historisk Tekniks* »usagte« problemstilling.«¹⁴

DGS sætter Stephen Greenblatts analysepraksis i værket *Marvelous Possessions* op over for Erslevs kildekritik ved at gennemgå et af Greenblatts eksempler, analysen af *The Travels of Sir John Mandeville*, og lade Erslevs argumenter fungere som imaginære kommentarer hertil.¹⁵ Udfra kildekritikken er der tilsyneladende tale om en førstehåndsberetning, idet teksten er fuld af referencer til forfatter-jeg'et. Fra en tegnanalytisk tilgangsvinkel må Erslevs spørgsmål om, hvorvidt vidnet fortæller noget, han selv har oplevet, stilles dels som: hvordan meddeler en kilde, at den er en førstehåndsberetning og dels: hvad betyder det, at »vidnet« kun kendes gennem tekstens struktur? DGS's pointe er, at kildekritikken kommer til kort i analysen af *The Travels of Sir John Mandeville*, fordi det viser sig, at forfattersubjektet er en fiktion. Der er tale om et værk, som er sammenskrevet af andre kilder, hvor også Mandevilles identitet er sammenstykket og plagieret fra mangfoldige andre kilder, således at en

¹³ Ibid. p. 160.

¹⁴ Ibid. p. 161.

¹⁵ Ibid p. 165. Stephen Greenblatt: *Marvelous Possessions. The Wonder of the New World*, Chicago 1991 og *The Travels of Sir John Mandeville with three narratives in illustration of it: The voyage of Johannes de Plano Carpini, The journal of Friar William de Rubruquis, The journal of Friar Oderic*, New York 1964.

forfatter ikke har kunnet identificeres.¹⁶ Overfor denne kilde slår kildekritikkens begreber ikke til. Er *The Travels of Sir John Mandeville* en andenhåndskilde? – eller skal den betragtes som et digterværk? DGS konstaterer, at uanset hvordan teksten rubriceres, så synes den kildekritiske sondring mellem subjektive og objektive elementer at være den samme. Problematikken i den erslevske kildeprøvelse er at finde frem til tekstens subjekt, for om muligt at fratække den subjektive »omformning« eller »fantasi« fra virkeligheden.¹⁷

For Greenblatt er *The Travels of Sir John Mandeville* ikke ren fiktion, men sammensat af mange forskellige menneskers erfaringer. Den må som andre kilder forstås som noget, der cirkulerer:

»For at noget kan fungere som historisk kilde, må det være en *repræsentation* i den forstand, at den henviser til noget andet (fortidigt), som ikke er til stede, samtidig med at det må »aflæses« af en historiker. På den måde kan man sige, at en repræsentation »gør noget«, idet den udveksler tidligere erfaringer med nye erfaringer. Denne udveksling foregår på kildens nedskrivningstidspunkt, ligesom den foregår hver gang kilden læses på ny.«¹⁸

Netop m.h.t. *The Travels of Sir John Mandeville* er dette lettere at påpege, fordi værket i flg. DGS/Greenblatt ikke kan reduceres til et iværksættende subjekts produkt.

I sin analyse søger Greenblatt efter tekstens måde at fungere på for dermed at udsige både noget om de fortællere, *The Travels of Sir John Mandeville* »bærer vidne om«, og om den figuration af verden, som teksten sætter i værk. Således at de, der fortæller og former *The Travels of Sir John Mandeville*, blot er medproducenter og ikke »ophav« til værket i absolut forstand. DGS fremhæver, at Greenblatt, i modsætning til kildekritikken, ikke interesserer sig for at slutte til en bagved liggende objektiv-kulturel virkelighed.¹⁹

»Historiske kilder repræsenterer en verden – og i mange tilfælde også en fortæller – og historikerens spørgsmål retter sig da mod, hvordan referencen til og konstruktionen af denne verden og denne fortæller udfoldes. Som repræsentationer udvirker historiske kilder noget i deres virkelighedsreferencer. I den forstand er levns-

¹⁶ Tegn og iagttagelse p. 166-167.

¹⁷ Ibid. p. 167.

¹⁸ Ibid. p. 169-170.

¹⁹ Ibid. p. 173.

aspektet (det kilden er udtryk for) og beretningsaspektet (det kilden handler om) *samtidigt* og *uadskilleligt* i et tegnanalytisk kildebegreb, fordi historiske kilders repræsentationer ikke er gennemsigtige henvisninger til en bagvedliggende afsluttet ophavssituation.«²⁰

Ifølge DGS mister skellet mellem levnings- og beretningsudnyttelse således sin betydning som absolutte analytiske kategorier i denne kontekst.

Resultaterne af Dorthe Gert Simonsens analyse af *Historisk Teknik* kan herefter sammenfattes som flg.:

1. Kildekritikken fungerer som en synsprotese, der skal kompensere for fortidens fravær – dette legitimeres gennem den overvældende forekomst af synsmetaforer.

2. Kildekritikken går i hovedsagen ud på at vurdere historiske beretninger som fortællere – der sker derfor en substituering af tekst med subjekt.

3. Det centrale i Erslevs tænkning er subjektivitetens problem. På historikerens iagttagelsesniveau kan han ikke formulere det i forbindelse med kildekritikken. Retorisk fremkommer den subjektivt iagttagende historiker imidlertid, derfor fremstår den fortidige virkelighed aldrig rent, hverken for fortidens vidner eller for historikeren.

Endelig demonstrerer Greenblatts analyse af Mandeville:

4. Kildekritikkens begreber slår ikke til i en analyse af teksten, fordi den ikke kan føres tilbage til et forfattersubjekt.

5. Kilder må forstås som noget, der cirkulerer: Opgaven er derfor at undersøge denne cirkulation, idet værket ikke kan føres tilbage til en bagvedliggende objektiv kulturel virkelighed.

6. Skellet mellem levnings- og beretningsudnyttelse lader sig ikke opretholde i denne sammenhæng.

II. Dorthe Gert Simonsens eksempel: Greenblatts analyse af Mandeville

I forbindelse med Greenblatts analyse af *The Travels of Sir John Mandeville* hævder DGS, at den måde hvorpå »den kildekritiske teknik« afgør, om en kilde er en førstehåndsberetning, er ved at se, at beretningen anfører et »jeg«. Det er udfra jeg-fortælleren i teksten, at historikeren først bedømmer en kilde som en øjenvidneberetning.

Hvis man tager udgangspunkt i, hvordan kildeprøvelsen i flg. *Histo-*

²⁰ Ibid. p. 174.

risk Teknik ville forme sig m.h.t. *The Travels of Sir John Mandeville*, fremgår det, at DGS har sprunget nogle væsentlige led over.

Det første led er således kildeidentifikation (*Bestemmelse af Kildens Oprindelse* §§27-30), herunder kildens ægthed. Det næste trin er *Fortolkningen* (§§31-35) Først under det næste trin (*Vidneværdsættelsen* §§36-60) kommer spørgsmålet op, om der er tale om et førstehåndsvidne. Dette afgøres ved et studium af kildernes slægtskab. Altså præcis en sådan undersøgelse, som m.h.t. Mandevilles Travels har vist, at Mandeville er en fiktiv forfatter, og at det drejer sig om et kompileret arbejde.

Hvordan *The Travels of Sir John Mandeville* skal karakteriseres, afhænger af, hvad erkendelsesobjektet er, d.v.s. hvad historikeren ønsker at vide:

– Hvis spørgsmålet er: Hvad oplevede Mandeville på sine rejser? – så er svaret, at teksten må karakteriseres som *et falsum*. Den er ikke, hvad den giver sig ud for at være.

– Hvis spørgsmålet er: Hvordan så der ud i Kina eller Jerusalem på det pågældende tidspunkt? – så indebærer det, at de dele af værket, som kan konstateres at være skrevet af efter andre kendte forlæg, må karakteriseres som *sekundære* og følgelig skydes til side til fordel for de primære forlæg. Herefter må resten af værket analyseres m.h.p. at fastslå, om der har foreligget et nu tabt forlæg herfor. Dette vil medføre, at dele af værket kan karakteriseres, dels som *primære* for os, da forlæggene herfor er gået tabt, dels som *andenhåndsberetninger*, da forfatteren ikke selv har været øjenvidne. Som hjælp til at afgøre i hvilket omfang værket bygger på nu tabt materiale i forhold til ren digtning, kan studiet af forholdet mellem de sekundære partier i forhold til de bevarede forlæg tjene.²¹

– Hvis spørgsmålet er: Hvordan beskrev rejseskildringer europæernes møde med de fremmede? – så kan hele værket udnyttes som kilde hertil. Og en troværdighedsvurdering er ikke nødvendig, da der er tale om en levningsudnyttelse af kilden. Naturligvis vil det være godt at datere de forskellige manuskripter, hvis det er muligt, sådan som det indirekte fremgår af DGS's bemærkning om, at Greenblatt refererer til værkets »historiske kontekst«²²

DGS hævder, at

»Greenblatts kildebegreb i forhold til *Mandevilles Rejse* kan forstås som en dobbelt problematisering af historiefagets traditionelle

²¹ Som beskrevet i *Historisk Teknik* §§40-41.

²² Tegn og iagttagelse p. 171.

kildebegreb. Dels antagelsen om at kilde-tekster er identificerbare *enheder* med henvisning til »førsteudgaven« eller primærkilden. Dels den traditionelle afkodning af historiske kilder med henblik på deres fortidige subjektive eller objektive *ophav*.«²³

Den centrale pointe i Greenblatts analyse af Mandevilles rejseberetning er som tidligere nævnt, at forfatteren, d.v.s. Mandeville, er en fiktion. Dette fremgår af en undersøgelse af de forskellige forlæg, som ligger til grund for teksten. Men det er tankevækkende, at dette er en slutning til virkeligheden. D.v.s., at når DGS her med reference til Greenblatt giver et eksempel på, at den traditionelle historiske analyse af kildens ophavs-situation kommer til kort over for Mandeville, så er der tale om en slutning til virkeligheden. Altså at netop det eksempel, som skulle demonstrere den kildekritiske analyses utilstrækkelighed, hviler på den selv-samme analyses resultater.

Det virker i det hele taget, som om de slutninger til virkeligheden m.h.t. kilderne, som indgår i kildekritikken, er så naturlige for DGS, at hun ikke lægger mærke til, at hun faktisk i sin argumentation mod kildekritikken performativt forudsætter dens resultater. Men dette understøtter blot den almindelige opfattelse af »kildekritikken« som noget håndværksmæssigt, en måde at tænke på, der, når man har lært det, er så naturlig, at man ikke behøver at reflektere over det, når man bruger disse færdigheder – måske lidt som når man har lært at køre på cykel: man glemmer det aldrig igen.

Eksempler herpå er selve brugen af begrebet »teksten« og »Mandevilles tekst«, der implicerer en slutning til virkeligheden: hvilken af de mange udgaver, der eksisterer, henviser ordet ellers til?

At tekster cirkulerer eller har cirkuleret, således som Greenblatt (og DGS) fremhæver det, er langt fra nogen ny opdagelse. Før bogtrykkerkunstens opfindelse var den eneste måde at fremstille en bog at afskrive et forlæg. Der var således tale om en konstant nedbrydnings- og produktionsproces, der nok bevarede fortidens tekster til senere generationer, men også gjorde dem til en del af en konstant fortolknings- og forandringsproces. Det er faktisk dette forhold, der er baggrunden for tekstkritikkens opståen og udvikling i forbindelse med renaissancehumanismen. En udvikling, der som bekendt fører videre til de forskellige former for tekstkritik som karakteriserer de humanistiske fag i dag.

²³ Ibid. p. 169.

III. Dorte Gert Simonsens analysemetode

I sin accept af, at *kildekritikken* er en særlig teknisk fremgangsmåde, som er adskilt fra den egentlige metode, bygger DGS på Erslevs egne udtalelser, d.v.s. Erslevs opfattelse af forholdet.²⁴ Flere steder refereres der da også til, hvad Erslevs opfattelse er, f.eks. af historiefagets særkende og af iagttagelsens funktion.²⁵ Men det betyder jo, at der her implicit spørges om, hvad forfatterens (in casu: Erslevs) *mening* er med ordlyden af teksten; altså hvad det er, han har villet sige, da han affattede teksten. Dette står i modsætning til DGS's proklamerede metode, som er at analysere *Historisk Teknik* som en tekst, idet hun afviser at føre teksten tilbage til et oprindeligt ophav, et forfattersubjekts intention. Ved at læse *Historisk Teknik* som en tekst, som DGS kalder det, bliver sprogbrugen, d.v.s. den måde hvorpå begreberne bruges, ikke fortolket. Spørgsmålet: Hvad mener forfatteren med at bruge dette ord? – stilles ikke og besvares ikke ved at relatere teksten til den ophavssituation, hvori den er frembragt. Der ses således ikke på de forskellige synspunkter (i andre tekster), som teksten refererer til i sin sprogbrug – til trods for at netop dette må karakteriseres som de henvisningssammenhænge, hvori teksten er blevet til, det forhold DGS karakteriserer som teksters »cirkulation«..

Derimod tages det for givet, hvad meningen er af de anvendte begreber (og det må betyde: den betydning som DGS lægger i de pågældende ord) eller i tvivlstilfælde slås de op i leksika og håndbøger, f.eks. »Empirisme«. Dette eksempel viser risikoen ved denne metode, idet DGS med henvisning til Stuart Mill fremhæver, at empirismen kan glide over i en subjektiv idealisme, således som det er anført i opslaget.²⁶ Det afgørende er imidlertid, hvordan Erslev opfatter erkendelsen – og han gør alt for at eliminere subjektet.

I sin argumentation for at kildekritikken i *Historisk Teknik* fremstilles som en veritabel synsprotese, lægger DGS afgørende vægt på en analyse af sprogbrugen i teksten. En analyse, der viser, at *Historisk Teknik* er overvældende præget af synsmetaforer.

En analyse af sprogbrugen, d.v.s. den måde hvorpå noget siges, således som forfatteren gennemfører i afhandlingen, kan næppe tjene som tilstrækkelig dokumentation for en fremsat teori m.h.t. fortolkningen af en tekst. Således ser synssansen ud til almindeligvis at være opfattet som

²⁴ Ibid. p. 151.

²⁵ Ibid. hhv. p. 152 og p. 155.

²⁶ Udfordring p. 115, specielt note 17 med henvisning til Paul Lübcke (ed): Politikens filosofi leksikon, Kbh. 1990 p. 108.

den stærkeste blandt menneskene. I *Første Korintherbrev* argumenterer Paulus således: »Er jeg ikke apostel? Har jeg ikke *set* Jesus, vor Herre?«²⁷ Ifølge Caspar Paludan-Müller ligger der allerede i det græske ord *ιστορειω* en betydning af erfaring, især ved synssansen.²⁸ Som det fremgår af det følgende, opfattede Paludan-Müller langt fra erkendelsen som identisk med observation:

»Jeg har nys betegnet Historie som en Videnskab. Der er vel dem, som hellere vilde kalde den en Kundskab som en middelbar Indsigelse imod, at Historie er en Videnskab. Men denne Indsigelse er uberettiget. Til Grund for den ligger den ensidige Opfattelse, at kun det bør hedde Videnskab, hvor ikke alene Formen, men ogsaa Stoffet er Menneskeandens Værk og som saadant gennemskueligt for Tanken. I strengeste Forstand blev da intet Andet Videnskab end Filosofi og Mathematik. Men dette vil aldrig erkjendes af den almindelige Bevidsthed. Ogsaa den Aandsvirksomhed, som med Tanken bearbejder, omfatter og ordner et givet Stof og gennem Behandlingen deraf vinder Erkjendelse, er Videnskab. Ellers kunde heller ikke Naturvidenskab bære sit Navn.«²⁹

Alligevel kan der findes ganske megen synsmetaforik i de *propædeutiske Forelæsninger*, f.eks.: »opmærksomt *Blik*«, »Historien *skuer* tilbage«, »den tænkende *Betragtning* af Overleveringen«, »lægge Fremtiden klar for *Beskuerens Blik*«, »Folks *Synskreds*«, »sit *Øiemed*«, »klarere *Indsigt*«, »det *staaer klart* for Forskeren«, »ingen Forsker så *skarpsynet*, at han ved første *beskuelse* af Kilderne *seer* Alt«, mens verberne »gennemskue«, »oversee«, »see«, »overskue« forekommer hyppigt.³⁰ Uden at det på nogen måde skal betragtes som en (lingvistisk) videnskabelig undersøgelse af problemet synsmetaforik, ser det for mig ud til, at de germanske sprog måske er særlig tungt ladede med synsmetaforer. På engelsk har udtryk for at erkende som »recognise« derimod klare platoniske undertoner, mens et ord som »view« har en mere subjektiv klang. Noget tilsvarende gælder for de romanske sprog, hvorfra udtrykkene er kommet ind i det engelsk sprog.

På denne baggrund forekommer det ikke indlysende, at de udtryk i

²⁷ Paulus' Første Brev til Korintherne, Kap.9. Bibelen. Den hellige Skriffs kanoniske Bøger. Det danske Bibelselskab 1993 p. 1043 – min fremhævning.

²⁸ Caspar Paludan-Müllers »Indledning til Historiens Studium«. Ved Bent Egaa Kristensen, Danske Magazin 6. bind, Kbh 1991 p. 36.

²⁹ Ibid. p. 36.

³⁰ Ibid. pp. 37-50.

Historisk Teknik, der refererer til synssansen, skulle antage en egen legitimationskraft, som DGS hævder. Jeg ser i det hele taget ikke, hvordan det er muligt at analysere teksten, dens metaforik og argumentation, uden at det implicerer en fortolkning af teksten eller specielle udtryk deri. En fortolkning må nødvendigvis opfatte teksten som et resultat af en kommunikationssammenhæng, d.v.s. der må spørges om mening.

DGS afviser tilsvarende at gå ind på de modsætningsforhold, som præger Erslevs videnskabsteoretiske udsagn. På trods af dette tager hele analysen udgangspunkt i et af disse udsagn, hvor Erslev siger, »at den historiske Undersøgelses Teknik overhovedet er Tekniken ved middelbare Iagttagelser.«³¹ Dette viser, at Erslevs erkendelsesteoretiske ideal er umiddelbar iagttagelse.³²

Hvis man ser på, hvordan Erslev er nået frem til de synspunkter, som findes i *Historisk Teknik*, giver det en dybere forståelse af både Erslevs sprogbrug og hans grundlæggende erkendelsesteori.

IV. Udviklingen i Erslevs metodisk-kritiske forfatterskab

Indledningsvis skal det fremhæves, at der finder et epistemologisk brud sted i Erslevs forfatterskab. Således at Erslevs opfattelse af erkendelsen **før** dette brud (omkring 1898) er langt mere konsekvent empiristisk (eller måske snarere positivistisk) end den mere sammensatte opfattelse, som findes i Erslevs 1911-skrifter.³³ I *Historisk Teknik* er det empiristiske grundsyn godt nok skærpet i forhold til tidligere, men det står samtidig i et spændingsforhold til nogle elementer af en mere hermeneutisk tradition. Fra 1. udgaven i 1911 til 2. udgaven i 1926, som DGS refererer til, har hermeneutikken endda vundet yderligere terræn med de ændringer, Erslev har foretaget i § 31.³⁴

a. Den yngre Erslev: Erkendelse ved direkte iagttagelse

Når den yngre Erslevs erkendelsesteoretiske standpunkt måske bedst karakteriseres som positivistisk, kan det begrundes med henvisning til flere af hans arbejder i denne periode. I en anmeldelse af den norske

³¹ *Historisk Teknik* §98.

³² Tegn og iagttagelse. p. 151 med henvisning til *Historisk Teknik* §98.

³³ Foruden Kr. Erslev: *Historisk Teknik*. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier, Kbh. 1911, 2, udg. 1926, drejer det sig om: *Historieskrivning*. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Kongens Fødselsdag, Kbh. 1911 og *Vort Slægtleds Arbejde i Dansk Historie*. Rektortale. Tilskueren 1911.

³⁴ Se nedenfor pp. 195-196.

historiker J.E. Sars' *Udsigt over den norske Historie* omtaler han således den positivistiske filosofiske historieskrivning som »Historievidenskaben i stræng Forstand«, der »stræber efter at paavise den lovmæssige Udviklingsgang i Menneskehedens Levnedsløb«. ³⁵ Erslev er også enig med Sars i at lægge udviklingstanken til grund for fremstillingen og fremhæver i øvrigt Hippolyte Taine som forbillede. Også hele metoden i Erslevs disputats er af umiskendeligt positivistisk tilsnit. Som udgangspunkt for undersøgelsen opstiller Erslev den almene lov, at der over hele Europa sker en udvidelse af monarkiets magt i det 16. århundrede. Udfra denne lov deducerer han den hypotese – der er i strid med den hidtil gældende opfattelse – at denne bevægelse også er slået igennem i Danmark. Undersøgelsen går derefter ud på at efterprøve denne hypoteses gyldighed. ³⁶

Det dominerende tema i denne del af forfatterskabet (før 1898) er at opstille alment gyldige principper for metodisk kildekritik. Erslev søger således at skildre dronning Margrethe »efter en metodisk Kildekritiks Regler«. ³⁷ I den første fremstilling heraf til undervisningsbrug vil Erslev »give systematiske Regler for historisk Granskning«. ³⁸ I den trykte udgave heraf, *Grundsætninger for historisk Kildekritik* fra 1892, hedder det »at give en systematisk Fremstilling af den moderne Kildekritik.« ³⁹

I *Grundsætninger* opdeler Erslev kilderne i *Levn* og *Beretninger*. »Levningen er det umiddelbare, endnu eksisterende Resultat af en menneskelig Viljesakt. Beretningen er et andet Menneskes Opfattelse af forudts Begivenheder.« ⁴⁰

I en note til den netop citerede paragraf refererer Erslev til Det stockholmske Blodbads forhistorie som et eksempel, der illustrerer forskellen på de to kildetyper. Kilderne til blodbadets forhistorie har Erslev behandlet i en artikel, der indgår i det opgør med hans lærer og forgænger i embedet, Caspar Paludan-Müller, som danner baggrunden for formuleringen af de kildekritiske principper i *Grundsætninger*. ⁴¹

³⁵ Kr. Erslev: Anmeldelse af J.E. Sars Udsigt over den norske Historie, Kristiania 1873 i Det nittende Aarhundrede. Oktober 1874-Marts 1875 p. 476.

³⁶ Kr. Erslev: Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede. Studier over Statsomvæltningen i 1536 og dens Følger for Kongemagt og Adelsvælde, Kbh. 1879 p. 3-14.

³⁷ Kr. Erslev: Studier til Dronning Margrethes Historie, Historisk Tidsskrift 5.R.III, 1882. Her efter Kr. Erslev Historisk Afhandlinger II, 1937 p. 45.

³⁸ Kr. Erslev: Nogle Grundsætninger for historisk Kildekritik (hektograferet), 1887, forordet.

³⁹ Kr. Erslev: Grundsætninger for historisk Kildekritik, Kbh. 1892. Forord.

⁴⁰ Ibid. §3.

⁴¹ Flere af de kildekritiske artikler Erslev publicerede i 1890erne har det kritiske sigte mod Paludan-Müller anført direkte i titlen, således: Det stockholmske Blodbads For-

De to vigtigste kilder til oplysning om de forhandlinger, der gik forud for Blodbadet i 1520, karakteriserer Erslev som henholdsvis et *aktstykke*, udstedt af 14 høje gejstlige den samme dag, som Blodbadet fandt sted, og en *relation* af tre domherrer i Upsala afgivet til Gustav Vasa som rigsforsstander, d.v.s. fra årene 1521-23.⁴² Paludan-Müller er iflg. Erslev den første, der har indset, at der i disse kilder ligger en nøgle til at afgøre, hvorvidt Blodbadet i Stockholm fra Christiern II's side var en planlagt handling eller resultatet af et vredesudbrud, fremkaldt af onde rådgivere. Paludan-Müller konstaterer i sin analyse, at de oplysninger om forhandlingerne forud for blodbadet, som findes i de to kilder, langt fra er overensstemmende. Da de tre domherrer, som afgav *relationen* til Gustav Vasa, samtidig er blandt de 14 udstedere af *aktstykket*, er der ikke tale om to uafhængige beretninger om forløbet. Da de to fremstillinger er så modstridende, at de ikke lader sig forene, er der for Paludan-Müller ingen tvivl om, at han må træffe et valg mellem de to beretninger. Han må forkaste den ene og følge den anden, og der er ikke nogen tvivl om hvilken af de to beretninger, han tillægger den højeste troværdighed. *Aktstykket* er forlangt af og givet til Christiern II i det øjeblik, hvor han stod med blodøksen i hånden, derfor kunne der ikke skrives andet, end hvad han ville have skrevet. De tre domherrer havde således ikke frihed til at skrive sandhed i *aktstykket*. Det havde de derimod, da de afgav *relationen*, fordi de nu var uden for Christiern II's og hans tilhængeres rækkevidde.⁴³

Iflg. Erslev har Paludan-Müller imidlertid ved at betragte begge kilder som beretninger overset den væsensforskel, der er i mellem dem:

»Relationen er naturligvis en Beretning, en historisk Fortælling om en Begivenhed; gennem den *hører* vi *Domherrerne fortælle om hvad de har oplevet i hine Dage*. Aktstykket derimod er i første Linie noget helt andet, er netop *et Aktstykke, et endnu eksisterende Led* af de førte

historie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf, Historisk Tidsskrift 6. R. 3. Bd., 1891 p. 127-66, C. Paludan-Müllers Theori om en Sagnkritikens Methode, Historisk Tidsskrift 6. R. 3. Bd., 1891 p. 167-93 og Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebispestriden 1266 samt nogle Bemærkninger om C. Paludan-Müllers Fremstilling, Kirkehistoriske Samlinger 4.R.4.B., 1896 p. 332-54, andre som Erik Plovpennings Strid med Abel, Historisk Tidsskrift 6. R. 2. Bd., 1890 p. 359-442, samt den parallelle Henrik af Æmeltorp i de ægte og uægte Kilder, 1898 p. 489-518, er rettet mod Paludan-Müllers metode-lære.

⁴² Kr. Erslev: Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf, Historisk Tidsskrift 6. R. 3. Bd., 1891, her citeret fra Historiske Afhandlinger I, Kbh. 1931 p. 242.

⁴³ Ibid. p. 243-44.

Forhandlinger, en Oldsag fra Blodbadet, som vi kan *se* med vore egne Øjne.«⁴⁴

Det, der fortælles i aktstykket, kan være usandt, siger Erslev.

»Men hvad der er absolut sikkert, det er det simple Faktum, at dette Brev er udstedt.«⁴⁵

I og med at brevet er ægte, er der i flg. Erslev tale om selve den dom, som finder Sten Sture og andre anklagede skyldige i åbenbart kætteri. Når de tre domherrer i relationen ikke alene undlader at nævne aktstykket, men ligefrem påstår, at der ikke blev fældet nogen dom, så kan der ikke herske tvivl om, at dette er en bevidst omgåelse af sandheden. Dermed når Erslev til det modsatte resultat af Paludan-Müller.

Pointen i Erslevs kildeinddeling, som demonstreres i denne undersøgelse, er således, at levnet muliggør *direkte iagttagelse*. Derved elimineres ikke alene beretningernes subjektivitet, men også historikerens subjektivitet, idet enhver, der kender den rette metode, kan gentage den observation, som er beskrevet i artiklen. Der klæber således ikke subjektivitet til historikerens iagttagelser. Den afgørende forskel er, at vi på grundlag af levnet kan opnå fuld sikkerhed. Nøglebegrebet er således »sikkerhed«, somme tider »objektiv sikkerhed«. Der er utallige eksempler herpå i de nævnte arbejder:

»Jeg kan for det første ikke se, at man ad den af Pal[udan]-Müller anviste Vej kan naa til *objektiv Sikkerhed*. Han søger at sætte sig ind i de Følelser og Tanker, der har ledet Domherrerne, da de udstedte Aktstykket og da de skrev deres Relation; det er jo imidlertid klart, at dette kun bliver Gætninger, der kan naa en større eller mindre Grad af Sandsynlighed, men aldrig blive Vished.«⁴⁶

Et af de mest prægnante udtryk for denne tillid til sikkerheden af forskningens resultater er en note i samme afhandling:

»Denne Afhandling er skrevet, samtidig med at jeg som antydet undersøgte dette Spørgsmaal i Forening med de studerende paa Universitetet; jeg vil derfor gerne nævne studd. magg. C.A. Been,

⁴⁴ Ibid. p. 246 – fremhævnningen af hører og se er Erslevs, resten er min.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid. p. 244-245 – min fremhævning.

J.F.M. Berthelsen og C.C. Clausen som dem, der allerede forud havde sat sig ind i Stoffet og derved paa flere Punkter var naaede til *de rigtige Resultater*.⁴⁷

Som tidligere nævnt foregår der omkring 1898 et brud i Erslevs opfattelse af erkendelsen. Artiklen *Historie* i Salmonsens Konversations Leksikon fra 1898 indvarsler det brud, som bliver fuldendt med Erslevs 1911-skrifter: »Kildekritikken leder os frem til det enkelte historiske Faktum. Enhver Levning sikrer i sig selv et saadant.«⁴⁸ Her betegner opfattelsen af erkendelsesprocessen som en mosaik nærmest en skærpe af empirismen, der på den anden side nu brydes med hermeneutiske formuleringer: »..Anerkendelse af, at H[istorien]s egl. Maal hverken er at underholde el[ler] at begejstre, men at *forstaa*.«⁴⁹

Hvis man skal søge efter en baggrund for bruddet i Erslevs forfatter-skab, må det fremhæves, at der på flere planer inden for filosofi og videnskab foregår ændringer i opfattelsen af grundlæggende forhold i perioden fra omkring 1880 til 1911-skrifternes fremkomst.

b. Den ældre Erslev: Erkendelse ved indirekte iagttagelse

I undersøgelsen af den erkendelsesteoretiske baggrund for Erslevs 1911-skrifter kan man være tilbøjelig til at lægge stor vægt på nykantianismen, specielt Heinrich Rickert, som Erslev gentagne gange refererer til i *Historieskrivning*.⁵⁰ Der foregår imidlertid også vigtige forandringer inden for naturvidenskaberne og positivismen, idet Comte og Stuart Mills udviklingstanke og bestræbelserne for at opstille love for åndens udvikling (Buckle) omkring århundredskiftet opgives til fordel for den elementlære, som den logiske empirismes grundlægger, Ernst Mach introducerer. Alle fænomener i verden består i følge Mach kun af enkeltstående sansninger. Hvad enten det drejer sig om en stol eller en historisk begivenhed, har dette fænomen ikke nogen eksistens udover de enkelte sansninger, som fænomenerne blot er relativt konstante komplekser af.⁵¹

Selv om Erslev måske ikke direkte har haft kendskab til Machs opfat-

⁴⁷ Ibid. note 1 p. 242 – min fremhævelse.

⁴⁸ Kr. Erslev: *Historie*. Salmonsens Konversations Leksikon Bd. VIII, 1898 p. 964.

⁴⁹ Ibid. p. 966 – min fremhævelse.

⁵⁰ Jvf. *Historieskrivning* i *Historiske Afhandlinger* II p. 264-265 med henvisninger her-til.

⁵¹ S.E. Liedman: *Motsatsernes Spel. Friedrich Engels' filosofi och 1800-tallets vetenskaper* I, Lund 1977 p. 237.

telse, har han stiftet bekendtskab dermed i Langlois og Seignobos' værk *Introduction aux études historiques*, som han refererer flittigt til både i *Historisk Teknik* og i *Historieskrivning*. Forfatterne følger bl.a. Mach, idet de hævder, at et dokument ikke udgør et samlet hele, men derimod består af et stort antal uafhængige påstande, der alle må undersøges hver for sig.⁵² På trods af at Erslev ikke følger dem i denne opfattelse, er det bemærkelsesværdigt, at franskmændene med deres skelnen mellem analyseoperationer og synteseoperationer netop repræsenterer en *kendsgerningspositivistisk* opfattelse, som er mere klart formuleret end Erslevs.⁵³

Jeg kan altså ikke følge DGS fuldt ud, når hun som grundlag for en diskussion af *Historisk Teknik* foreslår en læsning af en mere homogen argumentation ud fra den klassiske empirisme. Der er tale om en *radikal empirisme*. Men samtidig er der i dette skrift kommet et hermeneutisk element ind, som betoner historikerens rolle i forskningsprocessen.

I *Historisk Teknik* forekommer der flere udtryk, som peger i retning af en hermeneutisk opfattelse af erkendelsen, f.eks:

»..ogsaa overfor alle andre Spørgsmaal kan Historikeren ikke nøjes med selve Kilderne; allevegne maa han medinddrage sin og sin Tids Viden og Videnskab.«⁵⁴

og:

»..Men det kan ikke noksom fremhæves, at Kildeprøvelsen alene fører ikke til Maalet, og at Historikeren for at forstaa Fortiden maa have baade Menneskekundskab og Verdensforstaaelse.«⁵⁵

c. *Historisk Teknik: Reelt brud med empirismen*

Det afgørende nye i *Historisk Teknik* er imidlertid ikke forekomsten af sådanne udsagn, men de ændringer i forhold til *Grundsætninger*, som peger ud over empirismen. I forhold til det tidligere skrift har Erslev

⁵² Ch. Langlois & Ch. Seignobos: *Introduction aux études historiques*, Paris 1898 p. 134.

⁵³ Karsten Thorborg: *Arbejdsrapporter til historisk metode*, Historisk Institut. Københavns Universitet, 1975-1976 p. 41 definerer kendsgerningspositivisme som det at mene »at der er en principiel forskel på den måde, historikeren etablerer kendsgerninger på, og den måde han eller hun danner sin helhedsopfattelse på, d.v.s. mellem den historiske teknik og den historiske metode og teori på den anden side.«

⁵⁴ *Historisk Teknik* §94.

⁵⁵ *Ibid.* §96.

opgivet opdelingen af kilderne i to typer – *Levn* og *Beretninger* – til fordel for en skelnen mellem to sluttemåder:

»..den hele Sondring egentlig ikke ligger i selve Kilderne; det er Historikeren, der snart bruger Kilden som Beretning, snart udnytter den som Lævning eller rettere Frembringelse«. ⁵⁶

En endnu mere afgørende ændring i forhold til tidligere er indførelsen af et helt nyt begreb og kapitel i *Historisk Teknik*; nemlig *Slutning til Virkeligheden*.⁵⁷ Med indførelsen af denne operation bryder Erslev med sin påstand om, at det, der er behandlet i skriftet, kun er en teknisk fremgangsmåde, som er nødvendig for at nå frem til selve de historiske fænomener, idet dette sidste kapitel behandler, »..hvorledes man ud fra det saaledes prøvede Kildestof kan drage Slutninger om Virkeligheden.« Her er der altså tale om at nå til erkendelse af den fortidige virkelighed. Erslevs eksempler på, hvad målet er for historikerens *Slutning til Virkeligheden*, demonstrerer tydeligt dette:

»Vi vil vide, hvorledes vi kan forestille os Valdemar Sejrs Erobring af Estland, Stavnsbaandets Løsning, Kristian VIII's Personlighed«. ⁵⁸

Slutning til Virkeligheden bryder også med opfattelsen af erkendelsen som identisk med observation. Erslev bruger selv udtrykket:

»Enhver menneskelig Frembringelse sikrer i sig selv, at der er foregået en Handling, og *Tilbageslutning fra det foreliggende Resultat af Handlingen* til denne selv er i mange Tilfælde saare simpel.« ⁵⁹

Erslev understreger, at der ved levningsslutninger ikke er tale om direkte iagttagelse :

»Dog maa man stille sig klart, at vi heller ikke her ser selve Fortidsmenneskenes Handlinger umiddelbart, men ene den Frembringelse de har ført til; *vi slutter fra Frembringelsens Resultat tilbage til selve den frembringende Handling*«. ⁶⁰

⁵⁶ Ibid. §6.

⁵⁷ Ibid. §8.

⁵⁸ Ibid. §61.

⁵⁹ Ibid. §64.

⁶⁰ Ibid. §62 p.72 – min fremhævning.

På trods af at Erslev således er klar over, at der ikke er tale om erkendelse ved iagttagelse, fastholder han anvendelsen af dette begreb, men hvor der i *Grundsætninger* var tale om *direkte iagttagelse* af de historiske levn, kalder han nu metoden *indirekte iagttagelse*. Dette må udlægges som en insisteren fra Erslevs side på at fastholde empirismens terminologi, selv om han reelt har brudt med den. Derved drives han ud i det absurde postulat, at selvrefleksion foregår ved umiddelbar iagttagelse af ens eget sjæleliv.⁶¹

Netop i forbindelse med Erslevs behandling af *Slutninger til Sjæleliv* fremhæver DGS, at ved levnsudnyttelse af selvudtalelser falder forfatter-subjektet og teksten sammen. Dette går Erslev imidlertid let henover, fordi det betyder, at skellet mellem levnings- og beretningsudnyttelse bliver ophævet i denne sammenhæng.⁶² DGS anfører i den forbindelse flg. citat fra *Historisk Teknik*:

»Naar vi søger at forestille os Menneskers Sjæleliv, møder vi de to forskellige Sluttemaader, som vi overalt anvender; enten slutter vi tilbage fra Frembringelse eller ogsaa bygger vi paa Beretning. De to Sluttemaader kommer dog her hinanden meget nær, for saa vidt vi da ene holder os til Førstehaandsberetninger. Disse sidste stammer jo nemlig her fra eet Vidne, fra den paagældende selv, thi kun denne kan umiddelbart iagttage sit eget Sjæleliv; men Frembringelserne er jo ogsaa hans, og hvis Frembringelsen nu er en Udtalelse, ja saa bliver der næsten ingen Forskel paa om vi siger: af denne Udtalelse slutter vi, at den talende i dette Øjeblik var glad og tilfreds, eller om vi finder denne Glæde direkte udtalt og saa spørger, om Mandens Følelser nu ogsaa svarer til hans Udtalelser.«⁶³

I eksemplet har Erslev ikke formået at skelne korrekt mellem beretnings- og levningsudnyttelse. Både det forfatteren siger og den måde, hvorpå det siges, kunne være forstillelse, d.v.s. at der forudsættes en troværdighedsvurdering, hvis vi vil slutte ud fra kilden. Altså er der tale om beretningsudnyttelse. Her burde Erslev have fastslået at selve det forhold, at udtalelsen er faldet eller teksten er frembragt, d.v.s. at der foreligger en handling, er en levningsudnyttelse. Paradoksalt nok er der et andet sted i *Historisk Teknik* ikke nogen slinger i valsen fra Erslevs side:

⁶¹ Ibid. §77.

⁶² Udfordring p. 128-29 og 130.

⁶³ Historisk Teknik § 77.

»..naar Privatmanden meddeler sin Ven, at han er glad og tilfreds, eller blot skriver i en saadan Tone, at han derved fremkalder dette Indtryk, tør vi hverken fastslaa det ene eller det andet som virkeligt, før vi har prøvet, om den talende kan antages at have talt Sandhed.«⁶⁴

DGS har overført den (fejlagtige) definition af levnings- og beretningsudnyttelse, som Erslev anfører i §77, til den tegnanalytiske forskning, idet hun hævder, at levningsaspektet (det kilden er udtryk for) og beretningsaspektet (det kilden handler om) er samtidige og uadskillelige.⁶⁵ Også udfra en tegnanalytisk vinkel må levningsaspektet defineres som selve det forhold, at teksten overhovedet eksisterer og derfor må være frembragt, således at der kan sluttes tilbage fra teksten til frembringelsen.

Forsøget på at fastholde empirismens terminologi og konventioner viser sig også i kapitlet om *Fortolkningen* i §31, hvor Erslev i 2. udgave har foretaget den største og vigtigste ændring i forhold til 1. udgaven:

1. udgaven (1911):

»Fortolkningen ..gaar ud paa at forklare, hvad den talende Kilde siger, *d.v.s. hvad Indtryk den vækker hos den, til hvem den er rettet.*

Filologerne bestemmer oftest Hermeneutikens Maal som det at finde Forfatterens Mening; *Historikeren maa fastholde, at en Udtalelse har et objektivt Indhold, bortset fra hvad Mening den talende har haft, og Undersøgelsen af dette sidste vil han henvise til Vidneværd-sættelsen.*

Oftest vil ganske vist Affatterens Mening og Modtagerens Forstaaelse falde sammen, og paa den anden Side kan den objektive Bestemmelse af, hvad der ligger i Ordene, ofte

2. udgaven (1926):

»Fortolkningen ..gaar ud paa at forklare, hvad den talende Kilde siger, *d.v.s. hvad den kyndige Læser i Datiden vil have faaet ud af den...*

Filologerne bestemmer oftest Hermeneutikens Maal som det at finde Forfatterens Mening; *teoretisk kan Historikeren sige det samme, men i Praxis ligger Tonen dog ofte et andet Sted.*

[...]

Ofte vil en saadan Kilde [som foreligger i en autentisk skikkelse] ogsaa have retsstiftende Virkning (Dokumenter) eller indeholde en Ordre, der skal efterleves, og i saadanne Tilfælde kommer det netop an paa, hvad Modtageren kan faa ud af den; hvis

⁶⁴ Historisk Teknik §36, p. 42-43.

⁶⁵ Tegn og iagttagelse p. 174.

aabne Pladsen for flere Muligheder, noget, der maaske endda har ligget i Affatterens Hensigt.«

Affatteren har udtrykt sig vildledende eller blot skrevet fejlt, er det alligevel i denne Form, at Dokumentet eller Ordren har virket. Naturligvis har det ogsaa Interesse, om man kan opklare, at Affatteren har ment noget andet end der staar; men det bliver en Slutning til Virkelighed, ikke en Fortolkning.«⁶⁶

I 1. udgaven har han ved at hævde, at en udtalelse har et objektivt indhold, tilsyneladende elimineret fortolkerens rolle i fortolkningen. Og han kan på denne måde fastholde idealet om erkendelse ved subjektuafhængig observation. Alligevel demonstrerer tilføjelsen, om at den objektive bestemmelse af, hvad der ligger i ordene, kan åbne for flere muligheder, at der alligevel bliver netop det råderum for forskellige udlægninger, som almindeligvis forbindes med begrebet fortolkning. Erslev nævner selv i forordet til 2. udgaven, at det er en række kritiske bemærkninger fra filologen A.B. Drachmann, der har fået ham til at ændre ordlyden af denne paragraf.

I 2. udgaven er Erslev gået en anden vej for at sikre, om ikke en objektiv betydning af tekstens ordlyd, så dog en slags intersubjektiv fortolkning, ved at definere opgaven som den at finde frem til, hvad den kynlige læser i datiden vil have fået ud af den. Løsningen på problemet er således at indrømme, at der i teorien er et vist råderum for fortolkeren, men samtidig at anføre, at i praksis bliver dette subjektive element alligevel elimineret, dels fordi de tekster, historikeren traditionelt benytter, er lettere forståelige end dem, filologerne arbejder med, dels fordi de akter, historikeren arbejder med, som regel foreligger i en autentisk form, mens selve ordlyden af teksten ofte er et problem for filologerne.

Også i dette tilfælde er det af Erslev anførte eksempel en god demonstration af forskellen i de to synspunkter:

1. udgave (1911):

»Hvis en Feltherre *vil have* en vis Stilling besat med tre Regimenter, men Ordren ved Fejl fra hans eller Skriverens Side kommer til at lyde paa: tre Kompagnier, er dette

2. udgave (1926):

»Hvis en Feltherre *beordrer* en vis Stilling besat med 3 Kompagnier, vil *Officeren være i sin Ret til at gøre dette*, selv om han mener, at den angivne Styrke er for lille, og *tæn-*

⁶⁶ Min fremhævnning af den forskellige ordlyd i de to udgaver.

Ordrens objektive Indhold og med det kommer den til at virke, hvad Feltherrens Mening var, kan vi kun bestemme ved en Værdsættelse af hans Personlighed, der ikke kan naa samme objektive Sikkerhed.«

ker han sig, at Ordet Kompagnier i Ordren er en Fejlskrift for Regimenter, kan han nok handle i Henhold hertil, men vil saa være klar over, at han gør det paa eget Ansvar.«⁶⁷

I 1. udgaven tager Erslev udgangspunkt i Feltherrens intenderede mening, men påpeger, at det eneste, der kan fastslås med objektiv sikkerhed, er tekstens ordlyd, og deraf vil dens virkning også afhænge. Dette bliver den praktiske følge af ordren. Dermed kan Feltherrens intention lades ude af betragtning, hvilket passer fint i Erslevs kram, da det også er mindre sikkert at slutte hertil. I 2. udgaven har Erslev skiftet fokus til modtagerens fortolkning, som bliver helt afgørende for, hvordan han handler i forhold til tekstens ordlyd, d.v.s. ordrens virkning afhænger af modtagerens fortolkning.

Det er bemærkelsesværdigt, at Erslev i begge udgaver nævner en tredje mulighed, som målet for fortolkningen, nemlig forfatterens intenderede mening, men at han opgiver dette mål til fordel for henholdsvis tekstens objektive ordlyd og den kyndige læser i samtiden. Når Erslev undlader at gå ind på denne mulighed som målet for fortolkningen, er det, fordi han vil undgå at skulle forsøge at indleve sig i forfatterens kommunikationssituation, fordi dette er behæftet med usikkerhed, som han skosede Paludan-Müller for.⁶⁸ Helt undgå at fokusere på forfatterens intention kan Erslev dog ikke, idet vidneværdsættelsen netop tager udgangspunkt i en bestemmelse af det formål, hvormed en given tekst er frembragt.

Når DGS ikke har været opmærksom på oven anførte udvikling i Erslevs opfattelse af fortolkning, skyldes det, dels at hun har holdt sig til 2. udg. af *Historisk Teknik* fra 1926, da det er den, der stadig finder anvendelse i metodeundervisningen på Københavns Universitet, dels at hun har forsøgt at læse *Historisk Teknik* som udtryk for en konsekvent empirisme.⁶⁹

d. Historisk Teknik: Levnings- og beretningsudnyttelse

DGS hævder, at Erslev reducerer beretninger til udtryk for sanseerfa-

⁶⁷ Min fremhævning af de centrale forskelle mellem de to udgaver.

⁶⁸ Jvf. ovenfor p. 190.

⁶⁹ Tegn og iagttagelse p. 150 note 5.

ringer.⁷⁰ Dette fremgår i flg. DGS af Erslevs substituering af tekst med subjekt, d.v.s. når Erslev skriver vidne eller forfatter i stedet for beretning eller tekst. Hertil må det anføres, at når man som Erslev søger at finde ud af hvilke ret simple begivenheder eller enkelthandlinger, der overhovedet har fundet sted, spiller det en afgørende rolle, hvad de enkelte forfattere bygger på, og med hvilket formål deres tekster er frembragt. Men Erslev er udmærket i stand til at skelne mellem forfatteren og teksten. Det fremgår af, at han under *Kildernes Slægtskab* fremhæver, at man ikke skal sammenligne den ene beretning med den anden, men hele forfatterskabet eller værket med andre.⁷¹

DGS bruger et citat fra *Historisk Teknik* til at vise, at Erslev søger at indsætte historikeren på den iagttagelsesplads, fortidens subjekter indtog:

»Naar historiske Beretninger fortæller noget, der er i Strid hermed [naturvidenskabens lovmæssigheder], kan de aldrig kræve Tillid; de Iagttagere, som Historikerne kan få fat i, er alt for tilfældige og upaalidelige til at de kan opveje, hvad Naturvidenskaben har bygget op.«⁷²

DGS har imidlertid udeladt sidste del af sætningen, der fortsætter således

»..hvad Naturvidenskaben har bygget op ved en Mangfoldighed af fint gennemførte Iagttagelser og ved Anvendelse af Experimenter.«⁷³

Det Erslev fastslår her er, at historikeren må forudsætte at naturlovene også var gældende i fortiden, også når han skal tage stilling til troværdigheden af mirakelberetninger. Formålet er altså at tage stilling til det, en forfatter meddeler, ikke at søge at stille sig i hans sted. Når Erslev omtaler tekstforfatteren som vidne, er der således tale om en *Shutning til Virkeligheden*. Fra teksten til forfatteren. I DGS' sprogbrug kunne man sige, at Erslev læser teksten som et tegn på forfatteren. Erslev reducerer ikke beretningerne til at være et udtryk for sanseerfaring. Hvis han gjorde dette, ville der ikke være nogen grund til at vidneværdsætte beret-

⁷⁰ Ibid. p. 155 note 14, hvor hun karakteriserer den retoriske substituering af tekst med subjekt som fundamentet for kritikken.

⁷¹ Historisk Teknik §38.

⁷² Ibid. §94.

⁷³ Ibid. §94.

ningerne. Denne vurdering omfatter mere end blot spørgsmålet om forfatterens vidneposition, også hans mulighed, evne og hensigt med at meddele sig i teksten. Kildeforfatteren kan jo netop i kraft af sit kendskab til det samfund, han levede i, have værdi som observatør og kommentator til det, historikeren studerer og dermed være i stand til meddele noget, som historikeren ikke havde kunnet erkende, hvis han selv havde kunnet være til stede.

Noget sådant gælder f.eks. for Ciceros breve til venner og familie om begivenhederne i den sene romerske republik. Han er godt nok part i det politiske slagsmål, som foregår der, men alligevel – eller netop derfor – er han også en fremragende analytiker.⁷⁴ Det væsentlige at slå fast er da, at for Erslev ender analysen da også med at blive en vurdering af teksten:

»Værdsættelsen beror paa Vidnets indre Forudsætninger, hans Evne og Vilje til at opfatte og gengive, hvad han har set, derunder ogsaa hvor vidt Hildethed af en eller anden Art har præget *hans Gengivelse* og maaske allerede hans Iagttagelse.«⁷⁵

På trods af omtalen af beretningsforfatteren som iagttager – hvad han jo i øvrigt udmærket kan være i nogle tilfælde – så efterlader citatet ingen tvivl om, at det er beretningen, som skal vurderes. Den er det eneste, der foreligger for historikeren.

DGS slutter ud fra en kvantitativ opgørelse af, hvor mange sider behandlingen af vidnevurderingen af historiske beretninger og slutning fra beretning optager, i forhold til hvor lidt plads Erslev bruger på levningsslutninger, at hovedsagen i *Historisk Teknik* er vurderingen af historiske beretninger som fortællere.⁷⁶ Når vidneværdsættelsen af beretningerne fylder så meget mere end behandlingen af levningsslutninger, er der flere grunde hertil.

For det første er de kilder, der udnyttes som beretninger, især for middelalderens og den nyere tids historie en del af en tradition med en lang og kompliceret overleveringshistorie, som må udredes, mens de kilder, som lægges til grund for *Slutning til Frembringelse*, som oftest har deres oprindelse i den periode, der sluttes til, således at overleveringshistorien er ret ukompliceret.

⁷⁴ Om Cicero som kilde til romerske politiske forhold se Jens Erik Skydsgaard: Pompejus vender tilbage. Studier i romersk politik år 62-59 f.kr. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, Kbh. 1978 p. 77-80.

⁷⁵ Historisk Teknik §43 – min fremhævning.

⁷⁶ Tegn og iagttagelse p. 160 note 18 og p. 156.

For det andet bygger Erslev her på et langt forarbejde; først til *Grund-sætninger*, dernæst til fremstillingen af Danmarks historie 1241-1481 i *Danmarks Riges Historie*, hvor netop det at få ryddet op i den berettende overlevering var i fokus, mens der m.h.t. det bevarede samtidige materiale, som kan levningsudnyttes, var tale om et pionérarbejde fra Erslevs side.⁷⁷

For det tredje er afsnittet om *Kildens Oprindelse* forudsætningen for begge sluttemåder. For det fjerde er der en principiel grund til, at vægten i *Kildeprøvelsen* bliver forskellig, afhængigt af om en kilde udnyttes som beretning, eller der sluttes til frembringelse. Når det drejer sig om beretningsudnyttelse, ligger vægten på kildens autenticitet og vidneværd. Hvad den kan bruges til at slutte om, fremgår af, hvad teksten handler om. Ved levningsudnyttelse står og falder bæredygtigheden af den foretagne slutning med, om kilden er identificeret korrekt. Hvis dette ikke er tilfældet, sluttes der til en frembringelse, som ikke har fundet sted. – Et vidnesbyrd om kildeidentifikationens afgørende betydning for *Slutning til Frembringelse* er det, at den del af den nyere forskning i Det Stockholmske Blodbads forhistorie, som har bestridt resultatet af Erslevs analyse heraf, netop anfægter hans identifikation af aktstykket som en dom. Der er i flg. denne opfattelse tale om et indenretligt responsum til en domstol, ikke om en dom. Hvis denne udlægning af aktstykket lægges til grund, kan det ikke længere fastholdes, at de tre domherrer har løjet bevidst om deres rolle i Blodbadets forhistorie. Dermed falder hele Erslevs argumentation til jorden.⁷⁸

Den nævnte kvantitative opgørelse kan heller ikke ændre på det forhold, at den centrale erkendelseskabende operation i *Historisk Teknik*, det som hele det indledende arbejde skal lede frem til, er *Slutning til Virkeligheden*. Her er der ikke tale om et manglende nærvær og en »synsprotese«, som DGS kalder det. Når Erslev fremhæver, at det er historikeren, der drager slutninger om fortiden ud fra det eksisterende kildemateriale, af hvilken beskaffenhed det nu måtte være, er der tale om en besindelse på de erkendelsesvilkår, der gælder for den historiske forskning; nemlig at vi må drage slutninger ud fra det, som foreligger for os nu, hvis vi vil danne os en forestilling om fortiden.

⁷⁷ Kr. Erslev: Den senere Middelalder. Danmarks Riges Historie Bd. II, Kbh. 1898-1905 p. 12.

⁷⁸ Se gennemgangen af forskningsdiskussionen i Kai Hørby: Tiden 1340-1523. [Gyldendals] Danmarks Historie bd. 2.1, Kbh. 1980 p. 250-55.

e. Historieskrivning: Adskillelse af kendsgerningsetablering og syntesedannelse

Erslev følger som nævnt Langlois og Seignobos i at sætte et skel mellem den måde, hvorpå de enkelte kendsgerninger etableres, og den måde disse behandles videnskabeligt til et billede af fortiden. Som påvist ovenfor har Erslev med lanceringen af *Slutning til Virkeligheden* reelt brudt med empirismens opfattelse af den historiske erkendelse, men han fastholder alligevel, at *Historisk Teknik* kun behandler den tekniske fremgangsmåde, som er nødvendig for at bane sig vej til fortiden. M.h.t. hvad Erslev mener om den videnskabelige behandling af fortidens fænomener, lader dette sig derfor belyse af et andet af Erslevs 1911-skrifter: *Historieskrivning*.

Udgangspunktet heri er en konstatering af, at der blandt historikerne i Europa hersker stor uenighed m.h.t. både hvad historiens område skal være, og hvilken fremgangsmåde der skal følges. Hvad angår området for historien står striden mellem politisk historie og kulturhistorie.⁷⁹ Her fremhæver Erslev, at hans egen opfattelse er: »at Historiens Omraade er Fortidens Menneskeliv i dets fulde Omfang.«⁸⁰ Når det derefter drejer sig om historiens videnskabelige fremgangsmåde:

»Her hævder den ene Retning, at det maa være Historievidenskabens endelige Maal at paavise Love for Menneskelivet af samme Art som dem, Naturvidenskabens Dyrkere stræber at udfinde eller opstille for Naturfænomenerne; den anden Retning hævder, ja hvad den positivt hævder, kan næppe udtrykkes i Korthed, men den vender sig i alt Fald skarpt imod den første og anser det for umuligt og ugørligt paa Historiens Omraade at naa til noget, der ligner Naturlovene. Flertallet af Historikerne hører sikkert til den sidste Retning, omend i mangfoldige Nuancer.«⁸¹

Der kan ikke herske tvivl om, at Erslev i sine ungdomsskrifter har været sympatisk indstillet over for den førstnævnte retning, og at han senere blev mere afvisende over for den; som det her fremgår allerede af *Historie*, hvor han refererer både til positivisterne, Comte, Buckle m.fl. og Hegel:

⁷⁹ *Historieskrivning* p. 222.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.* p. 222-23.

»Filosoferne har dog i deres abstrakte Behandling af H[istorien] gjort for megen Vold paa de virkelige Forhold til, at deres store Konstruktioner har faaet blivende Værdi.«⁸²

Langlois & Seignobos og Bernheim, som Erslev refererer til, forudsætter begge, at historisk videnskab og historieskrivning falder sammen, d.v.s. at historieskrivning er den historiske videnskabs fremstillingsform. Dette medfører, at de nævnte forfattere afviser det 19. århundredes mest skattede historiske mesterværker, f.eks. Th. Mommsens *Römische Geschichte*, som *un genre littéraire*, mens de eneste værker, der kan anses for videnskabelige, er håndbøger og opslagsværker som Pauly-Wissowas *Real-Encyclopædie der klassischen Alterthumswissenschaft*.

Erslev mener i modsætning til de to franske og den tyske metodiker, at der må sættes et skel mellem historieskrivning og historisk videnskab. Et skel, der fastholder historieskrivning som kunst. Målet er således i følge Erslev at skabe en levende og anskuelig skildring af fortiden. Den afgørende forskel på historisk videnskab og historieskrivning efter Erslevs definition er forholdet til udvælgelsen. For historieskriveren gælder det om:

»Ud af den endeløse og forvirrede Mængde Enkeltheder, som han kender, maa han vælge det, som han mener er betydningsfuldt, karakteriserende for Tiden og dens Skikkelser, men denne Udvalgen bygger paa, hvad Mening om Tiden han selv er naaet til. Han vil af disse Enkeltheder danne et Billede, men et Billede har Lini-er og Farver; det er Udtryk for en Opfattelse, en Dom.«⁸³

Overfor dette stiller Erslev historisk videnskab:

»Udvalgsprincippet kan gælde for Historieskrivning, ingenlunde derimod for historisk Videnskab, der dog vel som andre Videnskaber maa have den Pligt at søge Forstaaelse af alle de Fænomener, der falder indenfor dens Omraade.«⁸⁴

Der findes altså ikke noget objektivt kriterium for udvælgelsen, som Erslev siger »nogen fast Norm gives der ikke«. Idealet for historisk videnskab er således for Erslev, at det billede af fortiden, der skabes, skal være en afspejling af fortiden. Erslev anfører selv et eksempel til belys-

⁸² Historie p. 965.

⁸³ Historieskrivning p. 247.

⁸⁴ Ibid. p. 249.

ning af dette: Opgaven er at fremstille en forhandling i en rigsdag. Her foreligger hver eneste tale gengivet i nøjagtigt stenografisk referat. For historisk videnskab medfører idealet, at der bliver tale om fuldstændigt at afskrive *Rigsdagstidende*. Historieskriveren vil give sig til vælge ud i stoffet; fremhæve de politiske lederskikkelsers taler og udelade de taler, som er holdt af mindre betydende politikere i en gabende tom rigsdag.⁸⁵

Når Erslev følger Langlois og Seignobos i at sætte et skel mellem den måde, hvorpå de enkelte kendsgerninger etableres, og den måde, hvorpå de sammenstilles til et billede af fortiden, er det således ikke, fordi der klæber subjektivitet til de enkelte slutninger, som er resultatet af den »historiske Teknik«. De enkelte slutninger kan, ligesom naturvidenskabens observationer, gentages efter de metoderegler, som gælder for den pågældende videnskab, og derigennem kontrolleres af andre, der anvender den samme metode. Årsagen til skellet mellem kendsgerningsetablering og syntesedannelse er, at idealet for den videnskabelige erkendelse er en afspejling af vidensobjektet. Da der således ikke kan opstilles et videnskabeligt kriterium for udvælgelse, er det umuligt at medtage nogle enkeltheder og udelade andre.

V. Tegnets analytik

Den *tegnets analytik*, som DGS sætter op overfor *Historisk Teknik*, introduceres i *Tegn og iagttagelse* med et eksempel hentet fra den dagbog, Columbus førte på sin første rejse til Amerika i 1492. Hun indleder artiklen med flg.: »Den 12. oktober 1492 så Columbus første gang land efter sin rejse over Atlanterhavet.«⁸⁶

Dette og den følgende beskrivelse af, hvorledes Columbus går i land på øen og møder de indfødte, må i en historiefaglig sammenhæng karakteriseres som en slutning til virkeligheden ved beretningsudnyttelse. Da Columbus' dagbog, som her er hendes kilde, faktisk har en ret så kompliceret overleveringshistorie, kunne denne slutning nok give anledning til overvejelser over kildens værdi og troværdighed, men det er ikke forfatterens ærinde. I stedet bruger DGS Columbus' dagbog til at introducere Stephen Greenblatts analysemetode, der ikke interesserer sig for at slutte bagom om Columbus' beretning til den fortidige virkelighed.

Til grund for Greenblatts læsning af Columbus' tekst ligger den anta-

⁸⁵ Ibid. p. 240-241.

⁸⁶ Tegn og iagttagelse p. 146.

gelse, at den virkelighed, som blev iagttaget i fortiden, ikke kan opfattes afsondret fra den måde, den blev repræsenteret, d.v.s. hvordan den blev sprogliggjort. Det, der kunne iagttages, var på en måde allerede tegn.⁸⁷

DGS definerer et tegn som noget, der repræsenterer eller står for noget andet. Som eksempler på tegn nævner hun: skyer som tegn på regn, rød som tegn på fare, ordene i Columbus' dagbog som tegn på det, han angiveligt så. Et sådant tegn bliver meningsfyldt ved henvisninger, og man må kende til bestemte henvisningssammenhænge i forvejen, hvis man vil forstå, hvad tegn betyder. Derved ophæves den modstilling mellem det erkendende subjekt og objektet, som ligger i subjektobjekt dikotomien. Da de henvisningssammenhænge, som tegnene refererer til, er kulturelt betingede og dermed kollektive, kan det ikke lade sig gøre at operere med et subjekt, som er adskilt fra objektet.⁸⁸

Dette eksemplificerer hun ved hjælp af et citat fra dagbogen, hvor Columbus beskriver sit første møde med de indfødte:

»Jeg bemærkede, at nogle af dem havde sår på kroppen, og spurgte ved hjælp af tegn, hvorledes de havde fået disse. De lod mig forstå, at de havde forsvaret sig mod folk fra andre nærliggende øer, der var kommet for at tage dem til fange. Jeg fik den opfattelse, som jeg stadig vil fastholde, at disse folk kom fra fastlandet for at gøre øens beboere til slaver.«⁸⁹

Ifølge DGS består Columbus' dagbog af skrifttegn som bliver forståelige,

»idet de henviser til en virkelig situation; nogle mennesker optrådte med sår på deres kroppe. Men også denne virkelighed synes at være tegn for Columbus' blik. De sår Columbus så, fik mening, idet de henviste til noget andet; kampe med indbyggere fra det fastland Columbus troede, at han havde fundet. Med andre ord skriften henviser os til en virkelighed, men denne virkelighed blev først meningsfyldt, ja den blev først iagttagelig, idet den bekræftede eller bebudede en anden, teoretisk eksisterende verden. I den forstand er iagttagelsens objekter ikke givne størrelser, men tegn der må »aflæses« ligesom andre tegn.«⁹⁰

⁸⁷ Ibid. p. 148.

⁸⁸ Ibid. p. 148.

⁸⁹ Her på dansk fra P.C. Willemoes Jørgensen: De store opdagelser, Kbh. 1974 p. 86.

⁹⁰ Tegn og iagttagelse p. 148-149.

Det, hun postulerer her, er i virkeligheden rækkefølgen i erkendelsen, at erkendelsen af mennesker med sår på kroppen afhang af erkendelsen af disse som tegn på fastlandets nærhed.

I artiklen i *Fortidens spor, nutidens øjne*, hvor DGS definerer tegn på samme måde som ovenfor refereret, henviser hun i en note en passant til Peirce m.h.t. forskellige typer af tegn. Charles Sanders Peirce opfattes almindeligvis som den moderne semiotiks (d.v.s. læren om tegn) grundlægger. Peirce definerer tegn således:

»Et tegn, eller repræsentamen, er noget der *for nogen* står for noget, i en vis henseende eller egenskab.«⁹¹

Uden på nogen måde at have gjort Peirces forfatterskab til genstand for et nærmere studium finder jeg det bemærkelsesværdigt, at Peirces definition adskiller sig fra DGS's definition i en henseende, nemlig at tegnet *er et tegn for nogen og ikke i sig selv*.

At påpege denne forskel kan forekomme at være en reformulering af diskussionen om det materielle over for det funktionelle kildebegreb, altså om kilden, in casu tegnet, i sig selv kan karakteriseres som kilde respektive tegn, eller om kilden må ses som kilde til noget og tegnet som tegn på noget, men spørgsmålet om tegnbegrebet har langt mere vidtrækkende konsekvenser for erkendelsen. Hvis det, vi ser som tegn, allerede er tegn, må det erkendelsesmæssigt føre til en uendelig regres, idet ethvert tegn henviser til et tegn, som henviser til endnu et tegn. DGS's eget eksempel ser da også ud til at modsige denne opfattelse af tegnets rolle, mens det stemmer godt overens med Peirces definition. I Peirces terminologi er sårene for Columbus tegn på kampe, som Columbus ser som et tegn på fastlandets nærhed. I Erslevs terminologi ville man kunne sige, at Columbus sluttede fra eksistensen af sårene til deres frembringelse.

I Columbus' tekst er det klart, at han ser nogle indfødte, nogle mennesker, ikke tegn på mennesker. Han var tilsyneladende ikke i tvivl om, at det var mennesker, og det på trods af de forestillinger som nogle havde på daværende tidspunkt m.h.t., hvilke mærkelige skabninger europæerne kunne møde ved at sejle over Oceanet – eller måske netop derfor kunne han se, at de var mennesker. Mennesker med sår på kroppen, ikke tegn på sår.

Disse sår så Columbus som tegn på kampe med andre indfødte, der efter Columbus' mening måtte komme fra fastlandet, på trods af at han

⁹¹ Charles Sanders Peirce: Semiotik og pragmatisme. Udvalg og forord ved Anne Marie Dinesen og Fredrik Stjernfeldt, Kbh. 1994 p.94 – min fremhævning.

skriver, at indianerne havde ladet ham forstå, uden tvivl ved tegn og fagter, som DGS gør rede for, at de kom fra andre øer. Udfra en hermeneutisk opfattelse er det ikke nogen sensation at fremhæve, at Columbus' fortolkning af det, han så, var bestemt af hans forudforståelse, hans forventninger til rejsen.

DGS siger, at skrifttegnene i dagbogen, (som vi i øvrigt læser i hver sin oversættelse) bliver forståelige, fordi de henviser til en virkelig situation, men det kunne jo være frit opfundet fra Columbus side, eller Columbus kan have opdigtet sin egen fortolkning og først senere have fastholdt, at der var tale om et tegn på fastlandets nærhed. Dagbogen kendes kun fra en afskrift ved Bartolomeo de las Casas fra 1522. Den var hemmelig og blev afleveret til det spanske kongepar ved hjemkomsten.⁹² Alene denne kommunikationssammenhæng, at modtageren var det selvsamme kongepar, som havde finansieret rejsen og givet Columbus det opdrag at finde vejen til Indien, kunne antages at have haft en vis indflydelse på, hvordan Columbus deri udlagde sine observationer. Alene udtrykket »som jeg stadig vil fastholde« synes at vise, at det har været afgørende for Columbus at påvise, at rejsen havde været en succes.

DGS giver i artiklen ikke noget svar på, end sige eksempler på, hvad hun mener, når hun gang på gang refererer til de henvisningssammenhænge, som sproget implicerer.

Vort dagligsprog er fuldt af billeder, som peger i forskellige retninger. At jeg f.eks. bruger udtrykket »at indse noget« behøver ikke at betyde, at jeg opfatter erkendelsen som identisk med observation. Udtrykkene »at være lydhør« eller »at have fornemmelse« for noget implicerer jo heller ikke en præference for en af vore øvrige sanser i forhold til synsansen. Hvis man om en person, der bliver begejstret for noget siger »at hun var i den syvende himmel«, eller om en der har gjort noget ondt, at »han ryger lige lukt ned i helvedet«, eller refererer til Gud som »vor himmelske Fader«, så betyder det ikke med nødvendighed, at man har et verdensbillede, der svarer til det som Dantes »Divina Comedia« bygger på.

En anden af sprogets henvisningssammenhænge er det at referere til de indfødte i Amerika som »indianere«. En betegnelse, der, som alle ved, skriver sig tilbage til Columbus' (måske villedede) fejlidentifikation af det land, hvortil han var kommet, som Indien. Men det betyder jo ikke, at den, der bruger betegnelsen indianer om Amerikas oprindelige befolkning, stadig tror, at der er tale om Indien. I denne sammenhæng er det afgørende at være opmærksom på, at det eneste middel til at

⁹² Willemoes Jørgensen p. 82.

aflære dette forhold er sproget. Både når vi kommunikerer med andre derom, og når vi selv tænker over forholdet.

De erkendelsesteoretiske implikationer af »*tegnets analytik*« er vidtrækkende. Tilsyneladende indebærer dette, at man for at forstå tegnet må finde frem til det, tegnet henviser til, men så enkelt er det ikke i følge DGS:

»Med den sproglige vending opfattes det imidlertid sådan at det tegnet betegner, også må opfattes som et tegn. Den *endelige mening* bliver derfor ved med at være »*udsat*«.«⁹³

Så vidt jeg kan se, kan DGS's udredning udtrykkes således: Al erkendelse er baseret på sproget og dermed underkastet forandring, fordi sproget forandrer sig. Det er derfor, teksten må fortolkes, den mening, der kommer til udtryk deri, må søges. Heri ligger, som DGS er inde på, at en tekst ikke én gang for alle kan udlægges, men til stadighed vil kunne fortolkes på ny. Det betyder imidlertid også, at det er umuligt at gå ind på tekstens form, dens sproglighed, isoleret fra dens mening. Og dette er en intentionel handling.

VI. Erkendelsesteoretiske implikationer

Greenblatt hævder i flg. DGS, at der findes et ophold eller et mellemrum mellem det iagttagede og dets betydning. Dette mellemrum må opfattes som både rummeligt og tidsligt, og her foregår der noget. Udifferentierede objekter bliver til forståelige tegn, der foregår en udveksling, idet verden bliver meningsfuld for et iagttagende menneske. Der kan ikke foreligge noget uden mening, og det meningsfyldte kan ikke etablere sig, uden at det relaterer sig til måder, der allerede er blevet (eller vil blive) erkendt og kommunikeret på.⁹⁴

For så vidt som at dette er ensbetydende med, at al erkendelse ved iagttagelse går ud på, at vi identificerer det iagttagne ved at anvende de begreber, som sproget indeholder, kan jeg give DGS (og Greenblatt) ret. Jeg finder derimod, at det er en misforståelse, når DGS hævder, at der i enhver situation foregår en udveksling, der gør verden meningsfuld for et iagttagende menneske.⁹⁵ Det er noget, der sker i det enkelte

⁹³ Tegn og iagttagelse p. 148.

⁹⁴ Tegn og iagttagelse p. 162-163.

⁹⁵ Ibid. p. 164.

menneskes udvikling fra baby til voksen og er ledsaget af en sprogliggørelse, og fungerer i dagliglivet uden at vi behøver at tænke over det. Først når vi kommer ud for noget, vi ikke ved hvad er, eller ikke kan forstå, giver det anledning til undren og nærmere undersøgelse.

Hovedtrækkene i subjekt-objekt modellen for den menneskelige erkendelse, som DGS refererer flittigt til – er, at det erkendende subjekt betragtes som adskilt fra objektet, den verden, det vil erkende. Subjektet har derfor kun direkte adgang til sin egen bevidsthed. Denne tradition er grundlagt af René Descartes. Sammenbruddet i middelalderens aristotelisk-ptolomæiske geocentriske verdensbillede havde fået Descartes til at tvivle på alt, hvad hans sanser lærte ham.⁹⁶ Han søgte derfor efter et archimedisk punkt, et absolut sikkert grundlag for erkendelsen, hvorom der ikke kunne tvivles. Descartes fandt dette i det forhold, at han tvivlede om alt, og dermed var sikker på at han tænkte.⁹⁷ Nærværet af subjektets bevidsthed for selv samme subjekt er derfor grundlaget for erkendelsen i subjekt-objekt modellen. Problemet i denne tradition ligger i vanskeligheden af at begrunde gyldigheden af de indtryk, subjektet via sine sanser modtager af objektet. Descartes forsøgte at løse problemet ved at forudsætte, at den menneskelige fornuft er udstyret med en række medfødte egenskaber, der i sidste ende stammer fra Gud.

Den empiristiske tradition afviser derimod enhver tanke om, at subjektet er udstyret med a priori egenskaber. Alt, hvad der er i bevidstheden, stammer således fra erfaringen. Fornuften betegnes som en *tabula rasa*, hvorpå erfaringen skal skrive sin skrift.⁹⁸

For begge traditioner bliver det et problem, at subjektet kun har direkte adgang til de sanseindtryk, det modtager af objektet, ikke til objektet selv. Derved bliver det i sidste ende umuligt at finde et grundlag for erkendelsen af verden uden for subjektet. Både empirismen og rationalismen sidder således fast i det, David Favrholt kalder *The Cartesian Trap*.⁹⁹

DGS mener (via Greenblatt) at have fundet en vej ud af den cartesianske fælde. Ved at betone de henvisningssammenhænge hvorigennem sproget virker, bryder *tegnets analytik* med subjekt-objekt modellen for

⁹⁶ René Descartes: *Meditationes de prima philosophia*, Meditatio I, (1641) her efter den danske oversættelse i Povl Dalsgård-Hansen: *Descartes*. Berlinske Filosofi Bibliotek bd. 10, Kbh. 1966 p. 134.

⁹⁷ *Ibid.* p. 139.

⁹⁸ John Locke: *An Essay Concerning Human Understanding* (1689), her efter den danske oversættelse i David Favrholt: *John Locke*, 2. udgave Kbh. 2000 p. 66.

⁹⁹ David Favrholt: *Filosofisk codex*. Om begrundelsen af den menneskelige erkendelse, Kbh. 1999 p. 19-20.

erkendelsen. Problemet er, at Greenblatts erkendelsesteori forudsætter, at der er et mellemrum mellem tegnet og sproget. Mennesket har derfor kun direkte adgang til sproget i Greenblatts erkendelsesteori. I og med at han opererer med en før-sproglig erkendelse – tegnet, som først derefter sprogliggøres, kommer erkendelsesmodellen til at ligne empirismen, hvor det erkendende subjekt kun har direkte adgang til sanseerfaringen, mens subjektet er adskilt fra objektet af denne sanseerfaring. Blot at tegnet træder i sanseerfaringens sted. Hvor empirismen er fanget i subjekt-objekt dikotomien, er Greenblatt og DGS fanget i sproget. Den måde teksten udtrykker sig, sprogbrugen, bliver da det eneste tilgængelige erkendelsesobjekt. Det teksten handler om, kan der, hvis denne erkendelsesteori skal tages alvorligt, ikke siges noget om.

At DGS viger tilbage for at drage denne konklusion, tyder nedestående forsikring på:

»At det historikere skriver om, ikke kan være uafhængigt af måden, de skriver om det på, betyder ikke, at der kun eksisterer skrivemåder, forstået som uafhængige tekster, tilbage. Hvis eksempelvis et hus, et skænderi, en forårsdag ikke er forud for identificerede og afgrænsede henvisningssammenhænge, så må man omvendt sige, at man ikke kan skrive en tekst, der konstruerer »hus«, »slagsmål« eller »forår« *ex nihilo*. Repræsentationer, også historiefaglige og litteraturfaglige repræsentationer, afhænger af »emner« der går forud for dem. Det er forudsætningen for, at repræsentationer kan have mening, om end det repræsenterede emne ikke kan forstås som en afsluttet og definitiv enhed. At emnet hverken er *givet* af objektive genstande i tid og rum, eller af et subjekts bevidsthedsmæssige konstitution, men fortsat konstitueres gennem dannelsen af henvisningssammenhænge, der manifesterer sig i sproget, det er hvad *tegnets analytik* fokuserer på. Repræsentationer er imidlertid ikke en mur, der *forhindrer*, at man kan nå frem til noget andet end »teksten selv«.«¹⁰⁰

Hvordan dette skal forstås, er umiddelbart vanskeligt at afgøre, ikke mindst p.g.a. DGS's (u)vane med at anbringe de mest betydende ord i sætningerne i anførselstegn. Men da *tegnets analytik* er formuleret som en almen erkendelsesteori, kan det ikke være rigtigt, at der blot er tale om en tilgangsvinkel til materialet; en brille man kan vælge at tage af og på efter forgodtbefindende for at anskue de virkelige ting uden karak-

¹⁰⁰ Udfordring p. 125.

ter af allerede at være tegn. På den anden side kunne formuleringen m.h.t. forholdet mellem sprogets begreber og de ting, der eksisterer forud for sproget, implicere, at sprogets gyldighed ligger i, at ordene refererer til tingene – ordene er tingenes navne (sådan som Augustin opfattede sproget). Denne opfattelse strider imidlertid på afgørende punkter med moderne sprogfilosofi, ikke mindst Wittgenstein. I følge denne er sprogets rolle, at det kan bruges i forskellige sprogspil til at kommunikere med om virkeligheden, men også om ideer og forestillinger, f.eks. om djæveln, som netop ikke er ting i verden.¹⁰¹

I Columbus' tekst optræder begrebet tegn faktisk. Hans mænd ser flere tegn på, at land er nær.

»De så stormsvale og et grønt strå i vandet. Karavellen »Pintas« besætning fik øje på et rør og en stok og endnu en lille stok, som blev samlet op. Den var tilsyneladende forarbejdet med jernværktøj.... Ved disse tegn åndede alle lettet op, og der blev stor glæde.«¹⁰²

Columbus' mænd ser altså bl.a. stokken som et tegn på, at de var tæt på land. De så ikke et tegn på en stok. De så en stok. De samlede den op og undersøgte den. Og drog den slutning, at den var menneskeskabt. Vi kan alle se en stok, fordi vi ved hvad det er. Det har vi lært.

Grunden til, at de så stokken, var, at de spejdede efter tegn på, d.v.s. noget hvoraf det kunne sluttes, at de var nær ved land. Afgørende for denne erkendelse er for det første deres opmærksomhed. Deres erkendelse var rettet mod tegn på land. I andre situationer kunne der formentlig flyde ganske meget rundt på havoverfladen, uden at det blev bemærket eller tillagt betydning. For det andet var der ikke tale om en passiv betragtning af omverdenen. Mændene var aktive. De samlede stokken op og undersøgte den.

Dette peger på nogle grundvilkår for erkendelsen. Der er ikke tale om en passiv betragtning eller modtagelse af sanseindtryk. Erkendelse er en aktivitet, der også involverer vore muligheder for at bevæge os i kraft af vores krop og handle.¹⁰³ Columbus' mænd bevæger sig og gør noget, nemlig samler stokken op og undersøger den. Den slutning de drog: at stokken var et tegn på, at de var nær ved land, blev derefter afprøvet gennem deres handling. Forsøget på at finde land og det som igangsatte hele erkendelsesprocessen.

¹⁰¹ Justus Hartnack: Wittgenstein og den moderne filosofi, Kbh. 1994 p. 69-75.

¹⁰² Willemoes Jørgensen p. 84.

¹⁰³ Jvf. Filosofisk codex p. 306ff.

Et opgør med subjekt-objekt modellen for erkendelsen stiller som en første betingelse, at vi opfatter det at erkende noget som en handling, der indebærer, at vi retter vor opmærksomhed mod noget, som vi ønsker at erkende. Det afgørende moment heri er således ikke, hvordan noget bliver meddelt, men at vi kan forstå det. D.v.s. selve det forhold, at menneskelig kommunikation overhovedet er mulig, og at dette forhold både betinger og forudsætter menneskelig perception.

Dette står i skarp modsætning til rationalismen og empirismen, der grundlæggende opfatter erkendelsen som en modtagelse af sansninger, data (= det givne). Udfra en sådan opfattelse bliver det klart, at enhver forestilling om, at vor erkendelse kan korrespondere med det erkendte – d.v.s. være en afspejling af virkeligheden – eller at vi kan nå frem til en fuldstændig beskrivelse af denne, må opgives, fordi verden, virkeligheden, principielt set er uendelig.

VII. Historisk Metode

Der hersker en betydelig terminologisk uklarhed, når det drejer sig om at karakterisere det, der definerer faget. DGS og senest Sebastian Olden-Jørgensen¹⁰⁴ ser ud til at foretrække betegnelsen »kildekritik« og følger herved en tradition, der går helt tilbage til Erslevs første lærebog *Grundsætninger for historisk Kildekritik*. Selv annoncerede Erslev sin undervisning under betegnelsen »Øvelser i historisk Granskning for Begyndere«, også da han havde opgivet betegnelsen kildekritik til fordel for den betegnelse, som indgår i titlen på den endnu anvendte lærebog *Historisk Teknik*.¹⁰⁵ Det afgørende her er, at uanset hvilken betegnelse der anvendes, er der tale om en forundersøgelse eller teknisk fremgangsmåde; først derefter kommer den metodiske behandling af materialet. Der skelnes mellem *Kildekritik* eller *Historisk Teknik* og *Historisk Metode*. Ja, Erslev hævder endda i *Historie* i Salmonsens Leksikon, at der ikke eksisterer en speciel historisk metode, og at det eneste grundlæggende i faget, dets specialitet er kildekritikken:

»Medens Kildekritikken er ejendommelig for H[istorie], netop fordi H[istorien]s Ejendommelighed er, at den sysler med det forbigangne, er der *næppe* under Historikerens videre Arbejde *nogen Metode, der er særegen for ham.*«¹⁰⁶

¹⁰⁴ Sebastian Olden-Jørgensen: Hvad er kildekritik? Et essay om arven fra Erslev og den sproglige vending, *Historisk Tidsskrift* 101, Kbh. 2001 p. 531ff.

¹⁰⁵ F.eks. Forelæsninger og Øvelser ved Københavns Universitet. Efteraar 1912.

¹⁰⁶ *Historie* p. 964-965.

I *Historisk Teknik* er formuleringen lidt mindre skarp, idet Erslev slet ikke kommer ind på spørgsmålet om metode, men i stedet lægger vægten på genstandsfeltet for historien:

»Det Menneskeliv, som Historikeren søger at skildre, er ogsaa Genstand for en Række systematiske Videnskaber, Jura og Økonomi, Politik, Æsthetik, Psykologi og endnu flere.¹⁰⁷

Som undervisningsfag på universiteterne er der udbredt enighed om betegnelsen »Historisk metode«, men den almindelige opfattelse er vel, at der ligger noget mere i denne disciplin end kildekritik eller historisk teknik, selv om det kniber med at definere en særlig historisk metode. På den anden side er der en almen konsensus m.h.t., hvilke færdigheder det forventes, at de studerende skal demonstrere i undervisningsfaget. Altså mere eller mindre en accept af Erslevs påstand om, at fagets identitet er defineret ved en særlig teknisk fremgangsmåde, som historikeren må bruge for at bane sig vej til fortiden, mens den videnskabelige bearbejdelse af fortiden ligger uden for *Historisk Tekniks* rammer, uden at dette begreb har vundet indpas.¹⁰⁸

Som det er påvist ovenfor, repræsenterer *Slutning til Virkeligheden* et klart brud med opdelingen af forskningsprocessen i analyse- og synteseoperationer – ja, med empirismens erkendelsesteori i det hele taget, da det at slutte til noget, fortiden, som ikke er der, på ingen måde kan karakteriseres som observation. D.v.s., at enhver forestilling om, at forskningsprocessen kan opdeles i to adskilte operationer, således som det ligger i begreberne *Kildekritik*¹⁰⁹ og *Historisk Teknik*, må afvises.

Der er på denne baggrund ingen tvivl om, at *Slutning til Virkeligheden* udgør **kernen i historisk metode**. Det er ved at slutte fra kilderne, at vi erkender noget om fortiden:

Dette indebærer at forsøge at sætte kilden i forhold til dens ophavssituation. Bestemmelsen af ophavssituationen udgør fundamentet for *Slutning til Virkeligheden*:

¹⁰⁷ Historisk Teknik §4.

¹⁰⁸ Se note 33.

¹⁰⁹ Den betegnelse som også for nemheds skyld er anvendt her. I *Historisk Teknik* anvender Erslev begrebet *Kildeprøvelsen* i stedet for og synonymt med *Kildekritikken* som betegnelse for det andet trin i den historiske undersøgelse mellem afsnittene *Kilderne* og *Slutning til Virkeligheden*. Strengt taget betegner *Kildekritikken* altså kun en del af den historiske undersøgelse, selv om det ikke er i den betydning, ordet almindeligvis anvendes, således heller ikke af DGS.

– i *Slutning til Frembringelse*, fordi det er denne situation, der sluttes til,
 – i *Slutning fra Beretning*, fordi kildens ophavssituation er en forudsætning for den troværdighedsvurdering, som denne sluttemåde implicerer.

Det er klart, at begrebet »Slutning til Virkeligheden« implicerer en metafysik. At der er en ydre verden, at den kan erkendes og i et videre perspektiv, at det er muligt at skabe en sammenhæng i denne erkendelse.

Der er en række begreber og forestillinger, vi er nødt til at tage fat i, når vi ud fra kilderne søger at slutte noget om fortiden.

For det første drejer det sig om opfattelsen af begrebet »sandhed« eller »sandheden«. Vor opfattelse af begrebet er vel stadig tynget af den middelalderlige opfattelse af sandheden som en åbenbaring. Idéen om den åbenbarede sandhed er gradvist opgivet; først med Thomas Aquinas' opdeling i den åbenbarede og den videnskabeligt erkendte sandhed, siden med den naturvidenskabelige revolutions tilsidesættelse af åbenbaringen som sandhedens kilde. I samme øjeblik de store teologiske og filosofiske systemer blev opgivet til fordel for empirisk forskning, ændredes videnskabens mål fra at nå *sandheden* til at blive en stadig proces, hvor der stræbes efter at opnå *sand viden*.¹¹⁰ På trods af at det i århundreder har været klart, at den eneste kilde til sand erkendelse har været menneskets egen (videnskabelige) aktivitet, har begrebet fortsat været behæftet med forestillingen om (guddommelig) fuldstændighed og eviggyldighed.

For det andet drejer det sig om begrebet »virkelighed« eller »virkeligheden«. Disse begreber har samme karakter som »sandhed« og »sandheden«. Vi kan ikke erkende, endsige beskrive *virkeligheden*, men vi kan erkende noget *virkeligt*. Vi kan erkende nogle aspekter, nogle sider af verden, fordi vi retter vor opmærksomhed imod dem og undersøger dem (som Columbus' mænd, der samlede stokken op, undersøgte den, sluttede at den bar spor af menneskelig tilvirkning, og deraf sluttede, at de måtte være i nærheden af land, hvilket viste sig at være en korrekt teori). Men verden er principielt mangfoldig, uendelig, så det er meningsløst at tale om at erkende virkeligheden som en totalitet. Det betyder ikke, at vi behøver at give afkald på ordet »virkelighed« eller »virkeligheden«, men vi må være klare over, at begrebet ikke kan bruges til at betegne en entitet, noget givet eller begrænset. Men dette

¹¹⁰ Om denne udvikling i Tyskland, Herbert Schnädelbach: *Philosophie in Deutschland 1831-1933*, Frankfurt a/M 1983 p. 108-114.

betyder også, at vi må opgive enhver forestilling om, at erkendelsen af fortiden kan være en afspejling af erkendelsesobjektet. Her er det vigtigt at være opmærksom på, at erkendelsen er mere væsensforskellig fra selve erkendelsesobjektet, end Runde Tårn er forskellig fra et torden-skrald. Den eneste måde at erkende noget fortidigt på er derfor at danne og begrunde teorier om fortiden. Med Thorborgs ord: »Det er...ikke, fordi fortiden er forgangen, at vi må danne teorier om den..., men fordi al empirisk erkendelse er teoridannelse om virkeligheden.«¹¹¹

VIII. Konkluderende bemærkninger

Afslutningsvis skal jeg herefter forsøge at sammenfatte den her fremførte kritik af DGS's analyse af *Historisk Teknik*.

1. Tesen om at kildekritikken fungerer som en synsprotese, der skal kompensere for fortidens fravær, lader sig ikke opretholde. Den bygger på Erslevs egen udtalelse, om at erkendelsesmåden i *Historisk Teknik* er den indirekte iagttagelse, og støttes desuden ved en analyse af metaforikken i skriftet. En analyse, der, selv om den er interessant nok i sig selv, ikke kan tillægges den beviskraft, som DGS gør. Som påvist tidligere må Erslevs udtalelser om den erkendelsesmåde, der ligger til grund for *Historisk Teknik*, opfattes som et resultat af, at han har fastholdt den empiristiske terminologi på trods af, at han på afgørende punkter reelt har brudt med empirismen i *Historisk Teknik*. Det er således nødvendigt at analysere selve de erkendelsesskabende operationer, som findes i *Historisk Teknik*, for at nå til denne erkendelse. Erslevs overskridelse af empirismen ligger i selve begrebet *Slutning til Virkeligheden*, som DGS helt forbigår i sin analyse.

2. Påstanden om at kildekritikken i hovedsagen går ud på at vurdere historiske beretninger, kan måske ud fra en kvantitativ betragtning se ud til at være rigtig, men derved forbigår DGS den rolle *Slutning til Frembringelse* spiller i Erslevs metodelære. Tesen, om at kildekritikken reducerer beretninger til udtryk for sanseerfaringer, lader sig heller ikke opretholde. Selv om det er rigtigt, at Erslev omtaler kildeforfatterne som vidner, er formålet med den vidneværdsættelse, som er en forudsætning for beretningsudnyttelse, således en stillingtagen til det, forfatteren meddeler i teksten.

3. Det er for så vidt rigtigt, at subjektivitetens problem står centralt i *Historisk Teknik*, nemlig i behandlingen af de historiske beretninger. Når DGS mener, at subjektivitetens problem også gør sig gældende på histo-

¹¹¹ Thorborg p. 14.

rikerens niveau, selv om Erslev i flg. hendes udlægning ikke kan formulere problemet, er der imidlertid tale om en fejlfortolkning. Som påvist er Erslev ikke i tvivl om, at den subjektivitet, som beretningsudnyttelsen er behæftet med, kan elimineres. Det ligger i levningsudnyttelsen. Ved at historikeren drager slutninger fra selve det forhold, at kilden eksisterer, til den frembringende handling, elimineres det subjektive element, der ligger i at bygge på det, den meddeler.

4. DGS's påstand om at kildekritikkens begreber ikke slår til i analysen af *The Travels of Sir John Mandeville*, holder ikke, idet selve pointen i dette eksempel – at forfatteren, Mandeville, er en fiktion – netop hviler på en analyse af kildens tilblivelseshistorie.

5. DGS hævder, at kilder må forstås som noget, der cirkulerer. Opgaven for *tegnets analytik* er derfor at undersøge denne cirkulation. *The Travels of Sir John Mandeville* er et godt eksempel, fordi den ikke kan tilbageføres til en bagvedliggende objektiv kulturel virkelighed. Hertil må det anføres, at selve undersøgelsen af hvordan Mandevilles tekst har cirkuleret, forstået som det forhold at de forskellige udgaver af *The Travels of Sir John Mandeville* udgør en overleveringstradition, indebærer at slutte fra de foreliggende manuskripter til den proces, de er et resultat af, d.v.s. den bagvedliggende objektive kulturelle virkelighed, hvori de er blevet afskrevet, omformet og udbredt. Alene det at operere med begrebet »teksten«, eller Mandevilles tekst forstået som en bestemt ordlyd, indebærer jo at referere til, hvad ordlyden må have været på et bestemt tidspunkt i et bestemt manuskript. Det fremgår da også af DGS's referat, at Greenblatt faktisk tidsfæster teksten, idet han refererer til værkets »historisk kontekst«. ¹¹²

6. Når DGS konkluderer, at skellet mellem levnings- og beretningsudnyttelse ikke lader sig opretholde i forbindelse med *tegnets analytik*, bygger hun, som tidligere påvist, på Erslevs fejlagtige definition af de to sluttemåder ved *Slutninger til Sjæleliv* i §77. Uanset i hvilken sammenhæng, der sluttet fra kilderne til virkeligheden, består der en fundamental erkendelsesforskel på at slutte ud fra, hvad en tekst meddeler, og at slutte ud fra selve det forhold, at teksten overhovedet eksisterer, til den handling, det var at frembringe den. Al historisk erkendelse kan identificeres som et resultat af enten den ene eller den anden sluttemåde, men som oftest er der i historisk forskning tale om en ganske kompliceret kombination af de to sluttemåder.

Snarere end at demonstrere den kildekritiske analyses begrænsninger i forhold til den litteraturvidenskabelige dekonstruktion, ser DGS's

¹¹² Tegn og iagttagelse p. 171.

eksempel ud til at påvise, at den litteraturvidenskabelige analyse forudsætter kildekritikkens resultater.

DGS har i sin artikel brugt *tegnets analytik* som sammenligningsgrundlag i forhold til Erslevs kildekritiske principper for at kunne identificere det særlig karakteristiske herved. Med hendes egne ord er *tegnets analytik* anvendt som »forskelsrelation« i forhold til kildekritikken.¹¹³ En lignende metode er anvendt ovenfor i nærværende artikel. Først er C. Paludan-Müllers historiske kritik kort inddraget i forhold til den yngre Erslevs kildekritik, som findes i *Grundsætninger*,¹¹⁴ dernæst har denne fungeret som afsæt for gennemgangen af det nye i 1911-skrifterne, især *Historisk Teknik*. Når DGS's forsøg på at sætte Stephen Greenblatts analysepraksis op over for *Historisk Teknik* kun i begrænset omfang fører til holdbare konklusioner, skyldes det, så vidt jeg kan se, at de to typer af forskning ikke har samme erkendelsesobjekt. I litteraturvidenskabelige analyser er det traditionelt tekstens univers og virkemidler, som er erkendelsesobjektet – således som det er tilfældet i de eksempler fra Greenblatts forskning, DGS refererer til. I historiske analyser er det derimod den bag ved teksten liggende virkelighed, der sluttes til. Derfor er det vanskeligt at konkludere andet på sammenligningen, end at den erslevske kildekritik ekskluderer tegnets problematik, fordi Erslev iflg. DGS bygger på empirismen.

Som en kritik af Erslev forekommer det umiddelbart at være en ret så ahistorisk kommentar, da læren om tegn, den moderne semiotik, som DGS refererer til, først er kommet frem efter *Historisk Tekniks* udgivelse. Og denne vurdering kan i øvrigt bestrides, da der for mig at se er klare paralleller mellem den måde, Peirces tegnbegreb anvendes og Erslevs *Slutning til Virkeligheden*, der som tidligere påvist overskrider empirismens begrænsninger. På den anden side kan DGS's kommentar også opfattes som en kritik af, at *Historisk Teknik* stadig anvendes i undervisningen, og den implicerer således en stillingtagen til *Historisk Tekniks* anvendelighed i dag.

Sådan som jeg læser DGS, må hendes konklusion være, at *Historisk Teknik* ikke kan bruges, eller hvis den bruges, at det må demonstreres, at det erkendelsesteoretiske grundlag ikke holder, netop fordi *tegnets analytik* er formuleret som en almen erkendelsesteori.

¹¹³ Ibid. p. 152 og 165.

¹¹⁴ D.v.s. hans kildekritik. For en mere udførlig sammenligning af Erslevs og Paludan-Müllers kildekritiske principper, se C. Paludan-Müllers »Indledning til Historiens Studium« p. 5-12.

Min opfattelse er, at hvis man læser *Historisk Teknik* som en beskrivelse af, hvad historikere gør, når de forsker, så er den ikke dækkende, fordi der ikke står noget deri om, hvordan historikeren orienterer sig i forskningen, opstiller en problemstilling, skaffer kildemateriale, anlægger forskellige teoretiske tilgangsvinkler på materialet etc. Den type af problemer findes der mange andre udmærkede introduktioner til, men de mangler til gengæld den skarphed i formuleringer og definitioner m.h.t. de metodiske begreber, som *Historisk Teknik* har. Til beskæftigelsen med de grundlæggende erkendelseskabende operationer i historisk forskning er Erslevs skrift derimod stadig uovertruffet, om end svært at læse. For virkelig at drage nytte af den indsigt, som er det bærende element i skriftet, er det nødvendigt at inddrage de erkendelsesteoretiske forudsætninger, som ligger til grund for *Historisk Teknik*. Fordelen derved er, at undervisningen kommer til at handle om grundvilkårene for historisk forskning – hvordan man opstiller og begrundet teorier om fortiden – og ikke blot kommer til at bestå i indlæringen af et s.k. kildekritisk begrebsapparat, som bruges til at klassificere kilderne som primære, sekundære, førstehånds- og andenhandsvidner, levn og beretninger, eller eventuelt at identificere forskellige elementer heri.

Når dette er sagt, er der god grund til at tilslutte sig det andet formål, DGS har anført med undersøgelsen, nemlig at synliggøre den erkendelsesteori, som ligger til grund for *Historisk Teknik*. Det er således helt rigtigt, når DGS påpeger, at principperne i skriftet ikke blot er udtryk for *common sense*. I den forbindelse er der grund til at fremhæve Bernard Eric Jensen og Karsten Thorborg, hvis arbejder om historisk metode DGS behandler i artiklen i *Fortidens spor, nutidens øjne*.¹¹⁵

De to forfattere har ydet et væsentligt bidrag til at problematisere *common sense*-opfattelsen af *Historisk Teknik* og dermed at sætte fokus på de erkendelsesteoretiske implikationer af Erslev-traditionen. Men jeg er enig med DGS i hendes kritik af Jensen og Thorborg for at fastholde subjekt-objekt modellen for erkendelsen. De to forfattere mener således, at en metodelære kan baseres på en forståelse af de rekurrente og invariante strukturer i den menneskelige erkendelse. Da alle mennesker erkender på den samme måde, er der herved givet et grundlag for erkendelsens almene gyldighed, og de hævder, at erkendelsesproblemet kan afklares ved opmærksom selvanalyse.¹¹⁶ Dette må imidlertid opfattes som en reformulering af rationalismen. Helt uden argumenter

¹¹⁵ Bernard Eric Jensen: Et bidrag til revision af metodelæren, *Historisk Tidsskrift*, 1976 p. 113-148 og Thorborg.

¹¹⁶ Jensen p. 125 og Thorborg p. 13.

ser Jensen og Thorborg hermed bort fra den afgørende kritik af subjekt-objekt modellen for erkendelsen, der ligger i påpegningen af, at sproget er en forudsætning for tænkningen. Da sproget, som tidligere nævnt, stammer fra fællesskabet med andre mennesker, som ligger uden for subjektet selv, kan begrundelsen af erkendelsen derfor ikke findes i subjektets bevidsthed om sin egen tænkning.

Hvis DGS med sin artikel har ønsket at påpege, at der i *New Historicism* er en analysemetode, som med fordel kan inddrages i historisk forskning, så er det naturligvis et velkomment bidrag til den faglige diskussion. Men jeg kan ikke forstå hende på anden måde, end at Greenblatts analysepraksis for hende er den eneste mulige metode, specielt fordi den i artiklen er formuleret som en almen erkendelsesteori. Og så må konklusionen blive, at *tegnets analytik* – som påvist ovenfor – ikke er et alternativ til subjekt-objekt modellen. Mens empirismen og rationalismen er fanget i det, David Favrholt rammer har karakteriseret som *The Cartesian Trap*, er D.G.S. (med Greenblatt) fanget i sproget.

Som jeg ser det, bør opgaven i forbindelse med afklaringen af, hvordan principperne for historisk metode skal formuleres, bestå i at bevare de værdifulde indsigter, som er indeholdt i *Historisk Teknik*. Og den vigtigste innovation heri er, som det fremgår af denne artikel, *Slutning til Virkeligheden*, herunder distinktionen mellem levnings- og beretningsudnyttelse. Det er forhåbentlig også fremgået af denne gennemgang af Erslevs *metodiske principper* – tør jeg godt kalde det – at *Historisk Teknik* er et mere end almindeligt dobbeltbundet og modsætningsfyldt skrift, specielt når man betænker, at der er tale om en indføring i fagets grundlæggende principper. Lærebogen giver således rige muligheder for at øve sig på metoden, og det er langt fra en opgave for begyndere.